

Hodnotová orientace mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy

Bc. Kristýna Jarolíková

Diplomová práce
2019

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kristýna Jarolíková**

Osobní číslo: **H17310**

Studijní program: **N7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Hodnotová orientace mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti hodnotové orientace, mladé dospělosti a ústavní výchovy.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HORÁK, Josef. Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1999. 81 s. ISBN 8070832576.

PACNEROVÁ, Helena. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015, 57 s. ISBN 978-80-7481-138-8.

PRÁZNÝ, Aleš. Výchova jako přehodnocování hodnot. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, 188 s. ISBN 978-80-7194-990-9.

THOROVÁ, Kateřina. Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál, 2015, 575 s. ISBN 978-80-262-0714-6.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Zuzana Hrnčířiková, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

15. listopadu 2018

Termín odevzdání diplomové práce:

18. dubna 2019

Ve Zlíně dne 15. listopadu 2018

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně .....

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Opírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tématem diplomové práce je hodnotová orientace mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy. Hlavním cílem práce je zjistit hodnotovou orientaci mladých dospělých žijících v domech na půl cesty. Práce je dělena na teoretickou a empirickou část. První část se věnuje teoretickým poznatkům týkajících se hodnot, mladé dospělosti, a nakonec samotné ústavní a ochranné výchově. Obsahem empirické části jsou výsledky výzkumného šetření, tedy zjištění, jaká je hodnotová orientace mladých dospělých žijících v domech na půl cesty. Pro zjištění daných skutečností je volena metoda kvantitativního výzkumu s využitím techniky standardizovaného dotazníku PVQ profesora Schwartze, vyplněného uživateli domů na půl cesty.

Klíčová slova: hodnoty, hodnotová orientace, mladá dospělost, ústavní a ochranná výchova, dům na půl cesty

ABSTRACT

The topic of this diploma thesis is Value Orientation of Young Adults After Finishing Institutional Care. The main aim of this work is to establish the value orientation of young adults living in halfway houses. The thesis is divided into a theoretical and practical part. The first part deals with theoretical findings regarding values, young adulthood, and finally the question of institutional and protective care. The empiric part consists of the results of the research, i.e. determining of the value orientation of young adults living in halfway houses. A method of quantitative research using the standardized questionnaire technique PVQ by professor Schwartz – the questionnaire was filled in by clients of halfway houses.

Keywords: Values, Value Orientation, Young Adulthood, Institutional And Protective Care, Halfway House

Ráda bych tímto poděkovala paní PhDr. Zuzaně Hrnčířkové, PhD. za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost při zpracování diplomové práce. Mé poděkování též patří rodině a přátelům, kteří mi byli po celou dobu podporou.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 HODNOTY	13
1.1 HODNOTOVÉ PREFERENCE A HODNOTOVÁ ORIENTACE.....	16
1.2 KLASIFIKACE HODNOT	18
1.3 VÝZKUMY ZABÝVAJÍCÍ SE HODNOTOVOU ORIENTACÍ SOUDOBÉ SPOLEČNOSTI	21
2 MLADÁ DOSPĚLOST	25
2.1 VÝVOJOVÉ ÚKOLY V OBDOBÍ MLADÉ DOSPĚLOSTI	28
2.2 KRIZE MLADÉ DOSPĚLOSTI	30
3 ÚSTAVNÍ A OCHRANNÁ VÝCHOVA	33
3.1 ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	37
3.2 RIZIKA SPOJENÁ S ÚSTAVNÍ VÝCHOVOU	40
3.3 PROBLÉMY SPOJENÉ S ODCHODEM Z ÚSTAVNÍ PÉČE	42
3.4 DOMY NA PŮL CESTY JAKO SOCIÁLNÍ SLUŽBA	44
II PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	48
4.1 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	48
4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	49
4.3 POJETÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	50
4.4 VÝBĚR VÝZKUMNÉHO SOUBORU	50
4.5 TECHNIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	51
4.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	55
5 ANALÝZA DAT	57
5.1 SLOŽENÍ VÝZKUMNÉHO SOUBORU Z HLEDISKA POHLAVÍ A VZDĚLÁNÍ.....	57
5.2 PREFERENCE HODNOTOVÝCH TYPŮ MLADÝCH DOSPĚLÝCH V DOMECH NA PŮL CESTY	58
5.3 ROZDÍLY V HODNOTOVÉ ORIENTACI Z HLEDISKA POHLAVÍ	61
5.4 ROZDÍLY V HODNOTOVÉ ORIENTACI Z HLEDISKA NEJVYŠŠÍHO DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ.....	62
5.5 TESTOVÁNÍ HYPOTÉZ	63
6 DISKUZE	67
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	76

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	77
SEZNAM OBRÁZKŮ	78
SEZNAM TABULEK.....	79
SEZNAM GRAFŮ	80
SEZNAM PŘÍLOH.....	81

ÚVOD

Ústavní péče v naší společnosti čelí rozporuplným názorům, diskuze na toto téma se neodehrává jen na úrovni laické veřejnosti, na jednotném názoru se neshodují ani odborníci na danou problematiku. Skutečnost, kterou však nemůžeme přehlížet, je potřeba transformace a rozvoje ústavní péče. Už z toho důvodu, že se potýkáme s velkou kritikou související s vysokým počtem dětí umístěných v ústavních zařízeních. Poskytovaná institucionální péče by měla být natolik kvalitní, aby jedinci, jež ji absolvují, vedli zodpovědný a samostatný život a v neposlední řadě si osvojili všeobecně přijímané hodnoty dané společností. Neboť hodnoty a hodnotová orientace jsou jedny z nejvýznamnějších aspektů v mezilidských vztazích. Prostřednictvím hodnot se lépe orientujeme ve světě, chápeme, co je a není správné. Ale také zásadním způsobem ovlivňují naše rozhodování, díky hodnotám jsme schopni nést následky za své činy a mít zodpovědnost. Usnadňují nám začlenit se a stát se plnohodnotnými členy společnosti.

Diplomová práce se zabývá vlivem institucionálního prostředí na vývoj hodnot u jedinců v ústavní péči. Zajímá nás, jak tito jedinci přistupují k hodnotám, zda se jejich hodnoty zásadně odlišují od celospolečensky přijímaných hodnot. Cílem práce je zjistit hodnotovou orientaci mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy. Dílčí výzkumné cíle jsou formulovány na základě teorie hodnotové orientace profesora Schwartze, který vydefinoval hodnotové typy osobností, práce si tedy dále klade za cíl určit nejvíce preferovaný a nejméně preferovaný hodnotový typ z pohledu uživatelů domů na půl cesty. Na základě těchto cílů nám vyvstaly hypotézy zaobírající se tím, zda existují rozdíly mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím uživatelů domů na půl cesty a zda existují rozdíly mezi preferovanými hodnotovými typy a dosaženým vzděláním uživatelů domů na půl cesty.

Samotná práce je členěna do dvou částí, na část teoretickou a praktickou. V první kapitole je možné se dočíst o hodnotách a jejich různém pojetí. V jednotlivých podkapitolách jsou objasněny pojmy jako hodnotové preference a hodnotová orientace. Mimo jiné je zahrnuta také klasifikace hodnot, v neposlední řadě je věnován prostor hodnotové orientaci soudobé společnosti. Další z kapitol teoretické části pojednává o mladé dospělosti. Na ní navazují podkapitoly zabývající se vývojovými úkoly v období mladé dospělosti a dále také krizí mladé dospělosti. Poslední a zároveň i stěžejní kapitola téhle práce je zaměřena na ústavní a ochranou výchovu. V jednotlivých podkapitolách se soustředíme na zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, dále také na rizika spojená s ústavní výchovou

a možné problémy spojené s odchodem z ústavní péče. Poslední podkapitola je věnována domům na půl cesty jako sociální službě.

Empirická část této práce pojednává o kvantitativně pojímaném výzkumu. Pro získání dat jsme zvolili výzkumný nástroj v podobě standardizovaného dotazníku profesora Schwartze. Respondenty jsou mladí dospělí jedinci, kteří ukončili ústavní výchovu a pobývají v domech na půl cesty. Sesbírané údaje dále analyzujeme prostřednictvím průměrného skóre a hypotézy ověříme metodou chí-kvadrátu.

Na základě této práce získáváme nástin hodnotových preferencí jedinců, jež prošli ústavní výchovou. Tato práce nám může pomoci zodpovědět si otázku, proč se někomu podaří naplno začlenit do společnosti a někomu nikoliv, a zda s tím souvisejí jejich hodnoty. Prostřednictvím získaných informací můžeme nadále usilovat o zlepšení kvality ústavní péče a zvyšovat šance jedinců opouštějící ústavní péči na plnohodnotný, důstojný život.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HODNOTY

„Co se komu jeví jako cíl, závisí na tom, jaký je on sám.“ Tomáš Akvinský

Zdánlivě zřejmé pojmy jako „hodnoty“, „hodnotové preference“, „hodnotová orientace“ apod. používáme velmi často, a to v různých souvislostech. Avšak ve chvíli, kdy se na dané termíny zaměříme blíže, zjistíme, že téma hodnot je kvůli své mnohoznačnosti a nejasnosti obtížně uchopitelnou problematikou. V této kapitole si tedy vymežíme, jak je koncept hodnot vnímán v téhle práci.

Na přelomu 19. a 20. století byly ve filozofii zaznamenány první známky uceleného zkoumání hodnot. Pojem hodnota byl do filozofie uveden přírodovědcem R. H. Lotzem, jenž se také zasloužil o vědecké zkoumání hodnot. Hodnotami a hodnotovou orientací se v různých typech výzkumného šetření zbývají také sociální vědy, které jsou inspirované filozofií. Zde je vhodné zmínit M. Rokeache a jeho výzkumy hodnot nebo S. Schwartze, jenže významně ovlivnil problematiku taxonomie hodnot a jejich typologii svými výzkumy hodnotových portrétů. Jako dalšího autora si můžeme uvést také E. Sprangera, který rozlišil tzv. typy životní orientace (Balatová, 2014, s. 81-82).

Vzhledem k výše uvedeným faktům je zřejmé, že význam definice hodnot se vždy odvíjí od toho, v jakém kontextu ji používáme. V současné době je v Psychologickém slovníku hodnota pojímána jako vlastnost, která je jedincem přiřazována určitému předmětu, události, situaci či aktivitě spojené s naplňováním svých zájmů a potřeb (Hartl, Hartlová, 2015, s. 192). Oproti tomu v Pedagogickém slovníku můžeme nalézt sociálně psychologické pojetí, které se výrazně liší, zde hovoříme spíše o subjektivních oceněních či míře významnosti, kterou člověk přiřazuje určitým předmětům, jevům, symbolům nebo lidem (Průcha, Walterová a Mareš, 2013, s. 91-92).

Na hodnoty lze nahlížet také jako na uspokojivý cíl motivovaného jednání. Hodnotu pro jedince představuje něco, pro co je schopný vyvinout určitou snahu a úsilí. Utvářejí se v průběhu lidského života, a to za pomoci působení vnějších faktorů, za nejvýznamnější jsou považovány především sociální faktory. Zdůrazňuje, že velmi významný vliv v téhle oblasti mají názory, hodnocení a požadavky blízkých osob, a z nich vyplývající osobní zkušenosti. V tomto směru jsou důležité také různé ideologie, hlavně takové, které jsou zřejmé a srozumitelné a jsou člověku opakovaně prezentovány, jak mediální či osobní formou. Nicméně vliv různých faktorů na člověka se liší, jednotlivé poznatky mohou být odlišným

způsobem zpracovány a v různé míře akceptovány. Tudiž výsledek či individuální hodnotová hierarchie se odvíjí od osobnosti daného jedince (Vágnerová, 2010, s. 292).

S výše uvedeným tvrzením se pojí skutečnost, že hodnoty mohou představovat výrazné inkluzivní (či integrační) faktory, ale také i bariéry spojené s fungováním jedince ve společnosti. Utvářejí se a postupně odlišují v procesu socializace člověka do společnosti. Některé jsou vyznávány celou společností, jiné jsou sdílené jen v rámci určité skupiny. Hodnoty samy o sobě jsou významnou součástí sociálního vědomí (Balátová, 2014, s. 7).

Obdobně se ve své publikaci vyjadřují také Průcha, Walterová a Mareš (2013, s.127), kde uvádějí, že *„hodnoty jsou sdíleny jednotlivci, skupinami, národy, populacemi zemí. Jsou přenášeny mezi generacemi a lidé si je osvojují prostřednictvím socializace a enkulturace. Každé kulturní společenství má specifické hodnoty, jimiž se řídí postoje, normy chování, motivace, morálka příslušníků národních kultur. Zvláštní roli mají hodnoty vztahující se ke vzdělání, k rodinné výchově, k práci, jež spoluurčují, jak se jednotlivci začleňují do školního a dalšího vzdělávání, jak se vypořádávají s požadavky trhu práce aj.“*

Abychom si utvořili představu o naší společnosti mnoho odborníků zkoumá hodnoty, jež ve společnosti převládají. Prostřednictvím poznání a utvoření charakteristiky hodnot ve společnosti můžeme nalézt slabé a silné stránky, které svou povahovou ovlivňují jednání jedinců ve společnosti (Prudký, 2009, s. 59).

Avšak jednání a rozhodování člověka se běžně neděje na základě velkých a abstraktních hodnot, ale řídí se podle svých drobných osobních očekávání, která vyplývají z konkrétních situací a jsou utvářena konkrétními tlaky, které v nich působí. Z toho důvodu je náročné předpovídat každodenní jednání lidí na základě výsledků zjišťování jejich obecné hodnotové orientace. Zkrátka existují různé důvody, pro něž se člověk neřídí podle hodnot, s jejichž správností je vnitřně ztotožněn. Neměli bychom přehlížet rozdíl mezi hodnotami, které považujeme za neosobní a zároveň se k nim mnohdy veřejně hlásíme a osobními očekáváními, dle nichž neméně často jednáme ve svém soukromém životě. Naše běžná očekávání vypovídají o tom, do jaké míry jsme ochotni a připraveni začlenit velké hodnoty, jako je například láska, pokora či úcta k přírodě do našich každodenních strategií. O těchto hodnotách bychom mohli říct, že mají z pochopitelných důvodů charakter spíše praktický. Přestože většina lidí může výše uvedené hodnoty vnímat jako skutečně zásadní, jejich každodenní chování může být řízeno zcela odlišnými prioritami. Což je zapříčiněno skutečností, že než se jim dostane prostoru se věnovat svým preferovaným hodnotám, předchází tomu

vykonání spousty všední práce, jež nemá s uvedenými hodnotami příliš společného (Keller, 1996, s. 41).

V rámci pojednávání o hodnotách je vhodné zmínit také pojem hodnocení, neboť oba termíny jsou velmi úzce vzájemně provázány. V případě, že hovoříme o hodnocení, „*označujeme vztah jedince k prožívané realitě. Oproti tomu hodnoty reprezentují systém nabytých dispozic člověka jednat nebo směřovat k cíli v souladu s žádoucností, kterou určují podmínky existence*“ (Balátová, 2014, s. 75).

Hodnoty a hodnocení mohou mít však i patologický charakter, ten se projevuje specifickým vztahem vůči prožívané skutečnosti, jež se výrazně odlišuje od standardů hodnot (norem) společnosti. Hovoříme tedy o atypickém hodnocení, které se pohybuje mimo rozpětí normálních hodnot, určené danou kulturou. Pokud jsou sociální hodnoty daného člověka narušeny, jsou považovány za deviantní nebo atypické (Balátová, 2014, s. 76-77). „*Patologie hodnot je zdrojem vážných společenských i individuálních důsledků*“ (Balátová, 2014, s. 83). V těchto případech lze do hodnotového žebříčku zasáhnout prostřednictvím procesu apercepce, což může mít podobu intervence pomocí opoziční redefinice významu. Nebo také procesem valorizace, kdy se snažíme o devalorizaci hodnoty nebo restrukturalizaci hodnoty (Balátová, 2014, s. 77).

Dosud jsme se zde věnovali pojmu hodnota z pohledu mnoha významných představitelů humanitních věd současné doby, v tuhle chvíli si vydefinujeme, jak jsou hodnoty pojímány v rámci téhle práce. Vycházíme ze skutečnosti, že hodnoty nejsou okrajovou záležitostí, ale mají velký význam jak pro individuum, tak pro společnost. Pro jednotlivce slouží hodnoty jako zdroj motivace jejich chování, zároveň lze na ně nahlížet jako na prostředek, jímž je možné ospravedlnit toto chování. Hodnoty mají také důležité kognitivní funkce, například nám poskytují standardy pro hodnocení okolních osob či událostí, avšak také usměrňují pozornost a vnímání lidí. Z pohledu společnosti můžeme na hodnoty nahlížet jako na jednu ze základních složek kultury. Napomáhají integraci kultury samotné, ale také i její spojení se systémem osobnosti a se sociálním systémem. Obsah hodnot vychází ze základních cílů, o jejichž naplnění se musí příslušníci každé společnosti snažit (Šmídová, Vávra, 2010, s. 93).

1.1 Hodnotové preference a hodnotová orientace

Dalším pojmem, jež souvisí s výše uvedenými termíny a jehož vnímání může být opět velmi heterogenní, jsou hodnotové preference. Jinými slovy se budeme zabývat existencí jakéhosi společenského žebříčku hodnot, který je v současné době tak často skloňovaným souslovím. Často se o něm mluví, přestože se neví, jak by takový žebříček hodnot měl vypadat a kolik by měl unést. S jistotou můžeme říci, že každý z nás má svůj vlastní nástroj pro určování hodnot, všichni máme svůj vlastní žebříček hodnot, který nemusí být na první pohled patrný, může se schovávat za našimi sociálními rolemi a často v našem podvědomí. Existuje však něco, co by mělo být na předních příčkách tohoto pomyslného žebříčku nás všech? Zdá se, že přednost by měly dostávat hodnoty, které jsou obecné a které vytvářejí základ našeho lidství, avšak nabízí se otázka, jestli tomu skutečně tak je (Prudký, 2009, s. 96).

Hodnotová preference je systém pořadí hodnot, jež vzniká jako produkt postojů, norem, hodnot a hodnocení (Balátová, 2014, s. 80).

V Pedagogickém slovníku je hodnotová preference popsána jako pojem, který „*vyjadřuje to, jak jsou různé hodnoty hierarchicky uspořádány od nejvýznamnějších k méně významným ve vědomí jednotlivce a společnosti. Hodnotové systémy uvnitř určitého společenství se odlišují v závislosti na věku, pohlaví, socioekonomickém postavení, úrovni vzdělávání lidí*“ (Průcha, Walterová a Mareš, 2013, s. 127–128).

Ke vzniku hierarchie hodnot dochází již v období primární socializace dítěte a je ovlivněna hodnotami sociálního prostředí, v němž se dítě vyskytuje. Společnost požaduje, aby působení školy na děti bylo založeno na obecně závazných hodnotách a normách dané společnosti a špelo k jejich přijetí, přesto velmi často dochází ke střetu s hodnotami, které pocházejí z původní rodiny dítěte (Nakonečný, 2000, s. 246).

Hodnotová hierarchie může v průběhu života měnit svou podobu. Změny v preferenci některých hodnot jsou závislé na vývojově podmíněných proměnách osobnosti. Význam hodnot není po dobu celého života stejný. V období mladé dospělosti se člověku jako velmi důležité jeví dosažení žádoucích cílů, od středního věku se jedinec zpravidla snaží o udržení získaných hodnot a v období stáří je naopak velmi významné se vyrovnat s jejich ztrátou. Hodnotový systém se může změnit na základě určitého zásadního zlomu v životě člověka, který je daným jedincem vnímán jako osobně významný. Velmi často jsou to situace spojené se ztrátou blízké osoby či onemocněním. Jako příklad si můžeme uvést změnu hodnot zapříčiněnou zdravotním postižením dítěte. Prožití trápení ovlivní matku natolik, že se projeví

změnou v hodnotách, dřívější hodnoty vnímané z jejího pohledu jako velmi důležité (ale objektivně nevýznamné potřeby) se posunou k podstatnějším hodnotám (Vágnerová, 2010, s. 293).

Dalšími podstatnými činiteli v transformaci hodnot během jednotlivých etap života je hodnotová pružnost a pozice hodnoty v dimenzi perifernost – centrálnost. Hodnotová pružnost je vázána na věk, k transformaci hodnot dochází nejvíce u dětí a adolescentů. Stupňující se stabilizace hodnot byla znamenána v období zralosti a stáří. Také strukturální pozice hodnoty v hodnotovém systému jedince ovlivňuje proces transformace hodnot. Zvýšenou odolnost vůči změnám mají ústřední hodnoty oproti periferním hodnotám, u nichž může docházet k častějším změnám. Vztah perifernost – centrálnost poukazuje na dynamiku v hodnotovém systému. Po přehodnocení může dojít k tomu, že periferní hodnota se stane mnohem významnější a zaujme vyšší pozici, přičemž dřívější centrální hodnota tak může ztratit význam. Tato dynamika je opět typická spíše pro mladší věk, u starších osob s přibývajícím věkem roste také jejich autonomie osobnosti a nezávislost vůči vnějším vlivům, hodnotový systém je v případě takových jedinců natolik stabilizovaný, že někteří autoři hovoří o hodnotovém konzervatismu (Cakirpaloglu, 2004, s. 397-398).

Existují však i činitelé, kteří naopak přispívají k upevnování hodnot a zajišťují odolnost hodnot vůči změnám. Těmito činiteli jsou výběrová podstata vnímání a zapomínání, dále skupinový nátlak na dodržování skupinových norem, normativnost a mnohostranná funkčnost, používání obranných mechanismů, imunita vůči protichůdným hodnotám daného jedince (Balátová, 2014, s. 83).

Zmínit bychom však měli také skutečnost, že kromě systému hodnot si člověk v průběhu života vytváří také systém antihodnot, tedy toho, co člověk nechce a čeho si necení. Jinými slovy struktura hodnot a antihodnot prezentuje komplexní celek žádoucích a nežádoucích cílů, které mají vliv na celkové směřování osobnosti. Jedná se o jednu z dalších významných charakteristik, jež napomáhá předvídat, jak se bude dotyčný jedinec v různých situacích chovat. Na hodnoty lze nahlížet také jako na kritéria, jejichž pomocí lze posuzovat okolní svět, ale také sebe samotného a svoje vlastní jednání. Žebříček hodnot koresponduje s hierarchií potřeb, neboť potřeby motivují činnosti zaměřené na dosažení toho, co má pro daného člověka určitou cenu. Zároveň bývají hodnoty dávány do souvislosti také s postoji, lze na ně nahlížet jako zobecnění jejich různých dílčích variant (Vágnerová, 2010, s. 293).

Sousloví hodnotová orientace není užíváno tak jednoznačně, jako je tomu u hodnotových preferencí. Hodnotové preference se vyznačují výraznější stabilitou a hierarchizací oproti „pohyblivým“ hodnotovým orientacím. Hodnotová orientace v sobě nese zaměřenost, působnost, tendence a zacílení. Vyjadřuje směr, kterým se budou hodnoty pravděpodobně ubírat, avšak mohou být také chápány jako specifikace obsahu hodnotových preferencí (Prudký, 2009, s. 34). „*Hodnotové orientace jsou blízké obsahům hodnotových typů. Na základě hodnotových orientací je možné konstruovat převažující zaměření hodnot u určitého subjektu, a to až do krajního tvaru vůči ostatním, tedy do typu*“ (Prudký, 2009, s. 34).

1.2 Klasifikace hodnot

Jak jsme si již zmínili, v axiologii panuje výrazná různorodost. Potřebu uspořádání poznatků o hodnotách do určitého systému lze částečně naplnit jejich rozčleněním do obecnějších pojmových celků. K tomu jsou však nutná stabilní kritéria klasifikace. Kritéria získáme analýzou stávajících definic a teorií. Obecná teoretická a metodologická kritéria, podle nichž můžeme hodnoty a hodnocení uspořádat, vyděluje ve své publikaci Cakirpaloglu (2004, s. 357). Přičemž nejpočetnější skupinu tvoří teoretická východiska (vyskytující se ve dvou pólech): objektivnost x subjektivnost, obecnost x specifčnost, univerzálnost x relativnost.

S výše uvedenými vztahy se pojí následující kritéria dělení hodnot dle Cakirpaloglu (2004, s. 357-362). Jedním z prvních kritérií je **nositel** – tedy kdo je nositelem hodnot, od toho se odvíjí, zda jsou hodnoty individuální, skupinové či univerzální. Dále nás zajímá **původ** hodnot, jestli je jejich charakter individuální či institucionální. Opomenut není ani **vztah k přirozenosti člověka a živočichů** – zda jsou hodnoty příznačné jen pro rod homo sapiens sapiens nebo jestli jsou typické i pro jiné živočichy. **Role hodnoty** je kritériem pro rozlišení hodnot na prostředky a cíle. **Pozice v hierarchii** vypovídá o individuálním či vertikálním charakteru hierarchického systému. Podle kritéria **stupně obecnosti** jsou určité hodnoty vnímány jako specifické preference, jiné však mají velice obecný charakter. U hodnot se můžeme mimo jiné zabývat také kritériem **podstaty hodnoty** – dle nejobecnější podstaty je možné hodnoty dělit na očekávané, což zahrnuje normativní standardy chování, a na hodnoty ubírající se k naplnění vlastní existence. **Funkce lidských hodnot** představuje kritérium, které rozděluje hodnoty na:

- adaptující – ve smyslu přizpůsobení se novým podmínkám,
- ochranné – zajišťující ego obranné mechanismy,

- poznávací – ve spojitosti se zájmy,
- kognitivní a sebeaktualizující – zajišťující hodnoty růstu.

Dle kritéria **obsahu hodnoty** lze hodnoty členit na normativní, na zdůrazňující individuální a sociální žádoucnost a na preference, jež působí výběrově na chování. **Oblast směřování dobra** je kritérium posuzující hodnoty podle typu dobra. Podle typu dobra poznáváme hodnoty morální, estetické, náboženské apod. Dle kritéria **intenzity projevu hodnoty** dělíme hodnoty na:

- explicitní x implicitní,
- manifestní x latentní,
- aktuální x potenciální.

Stupněm vědomosti či uvědomění určujeme hodnotu jako vědomou nebo nevědomou. **Stupněm zakotvenosti** odlišujeme vnější a vnitřní hodnoty. Kritérium **umístění hodnoty** vypovídá o rozdělení hodnot na subjektivní a objektivní. **Stupeň vzdálenosti od osoby** sleduje konkrétní a abstraktní hodnoty. Dle **modality účinku** nahlížíme na hodnoty jako na:

- pozitivní x negativní,
- progresivní x regresivní,
- potenciální x aktuální.

Hodnoty lze dělit také z časového hlediska, **časová dimenze** pohlíží na hodnoty jako na minulé, současné a budoucí. Podle **způsobu přístupu ke skutečnosti** můžeme hodnoty pojímat jako ontologické, teleologické nebo normologické. Dalším kritériem je přístup k hodnotám, zda volíme **deduktivní či induktivní přístup**. **Způsob operacionalizace hodnot** je spojen s oblastí výzkumu hodnot, v tomhle případě lze hodnoty pojímat jako nezávislé, zprostředkující a závislé proměnné. **Velikost hodnoty** je kvantitativní rozlišení, které je možné aplikovat především u hodnot materiálního, biologického či fyzikálního původu. Posledním kritériem je **intenzita hodnoty**, ta pojednává o uplatnění v rámci hierarchie hodnot (Cakirpaloglu, 2004, s. 357-362).

Konkrétnímu rozdělení lidských hodnot se věnuje ve své publikaci Vágnerová (2010, s. 294). Uvádí, že lze dělit dle obsahu na materiální a nemateriální, dále také na osobní a sociální, které zahrnují také jiné osoby, nebo nadosobní duchovní a morální hodnoty a ideály. Důležité je však poznamenat, že výše zmíněné členění je pouze orientační, neboť zcela běžně dochází k prolínání z jedné oblasti do druhé. Jako příklad si můžeme

uvést hodnotu úspěchu, která nemusí být vázána pouze na jednotlivce, ale může být spojena s jeho rodinou či blízkými osobami a naopak, neboť také láska k určité osobě má i svou subjektivní hodnotu, jež podporuje pocity sebejistoty a osobní významnosti. Obdobná situace může nastat i u morálních hodnot, které mohou být spojeny s uspokojením vlastního svědomí, ale mohou být také vázány na vztah k jiným lidem (Vágnerová, 2010, s. 294).

O základních lidských hodnotách můžeme říci, že jsou poměrně stabilní, přestože se jejich konkrétní obsah může měnit, a to v závislosti na daných sociokulturních vlivech. V souvislosti s tím Vágnerová zmiňuje, že pokud bychom chtěli srovnat starou Sprangerovu typologii hodnotové orientace s pojetím hodnot v současné době, našli bychom shody ale také i rozdíly:

- Jednou z nejdůležitějších hodnot je **láska** k lidem, významnou pozici zde zaujímají především blízké osoby a příslušníci rodiny. Láska je hodnotou trvalou, neboť vyvstává ze základní psychické potřeby, což je potřeba milovat, být někým milován a někde patřit. Zakotvení v rodině lze považovat za zdroj jistoty, a právě z toho důvodu se pro mnoho osob stává rodina jednou z nejvyšších hodnot.
- **Materiální hodnoty**, například v podobě peněz či jiného zisku, byly vždy považovány za důležité, přesto můžeme mít pocit, že v současnosti jejich význam stále stoupá. Což je spojeno s konzumním stylem života, který je pro aktuální společnost typický. Avšak leckdy se pouze materiálními hodnotami snažíme dosáhnout vedlejších cílů, může se za tím skrývat potřeba větší sebejistoty apod. Za materiální hodnotu je považován také důraz na vlastní tělo. Tato hodnota je v naší kultuře velmi prosazována, v mnoha případech zdaleka jen nepatrné tělesné nedostatky představují zátěž. Protože pokud je jedinec krásný, sportovně zdatný a odpovídá tak ideálům dané kultury, bude jistě uznáván a ceněn, pro takový cíl jsou mnozí lidé schopni obětovat ledacos.
- Další hodnotou, která pro určitou část společnosti zaujímá významné místo, je **moc**. Nemluvíme zde pouze o moci ve smyslu ovládnutí či podmanění si jiných lidí, ale i o sebeprosazení a úspěchu dosaženém prostřednictvím něčeho, co je obecně ceněno. Docílit toho můžeme v závislosti na různých schopnostech a dovednostech, které se v tomhle případě samy stávají hodnotami.
- **Pravda**, jakožto další hodnota v uvedeném výčtu, je spojována s poznáním podstaty a pochopením zákonitostí čehokoli. Jedinci, kteří tuto hodnotu považují za důležitou,

velmi často chtějí znát pravdu, protože jim pomáhá lépe se orientovat v životě, poznání a vědění jim přináší pocit jistoty.

- Velmi specifickou hodnotou je **svoboda**, jejíž význam se vždy měnil ruku v ruce s vývojem společnosti. Aktuálně je svoboda považována za velmi ceněnou hodnotu, zahrnuje však různé aspekty, tedy ne všichni lidé ji chápou zcela stejným způsobem. Hovořit můžeme o osobní svobodě s důrazem především na neomezování individuálních potřeb nebo o svobodě koordinované s ohledem na druhé. Obecně je však známo, že v nynější době je upřednostňována spíše osobní svoboda a práva jednotlivce ve smyslu nároků, které nejsou v harmonii s povinnostmi.
- **Moudrost** představuje hodnotu, která přesahuje aktuální dění, zahrnuje v sobě vymezení smyslu života. Spranger ji spojoval s náboženskou orientací, v současnosti může jít také o zaměření na obecnější a nadosobní hodnoty, které určují výchozí lidské směřování.
- Stále pro mnoho lidí jsou významné také **morální hodnoty**, jež prezentují život v souladu s vlastním svědomím. Avšak aktuálně v žebříčku hodnot soudobé populace jejich pozice není příliš vysoká. Neboť jsou vnímány jako zbytečně omezující a nenesou s sebou potřebný požitek (Vágnerová, 2010, s. 294-296).

Jak jsme si již uvedli, v různých publikacích se setkáváme s odlišnými členěními hodnot, vždy se liší dle úhlu pohledu daného autorů. Nelze jednoznačně říci, že jeden základní žebříček lidských hodnot je lepší než ten druhý. Lze však pouze mezi nimi hledat určité souvislosti a rozdíly, následně je vzájemně porovnávat, případně doplňovat.

1.3 Výzkumy zabývající se hodnotovou orientací soudobé společnosti

V této části textu budeme vycházet z výsledků výzkumných šetření zaměřujících se na hodnoty, jež byly prováděny v rámci dnešní populace. Měly by nám poskytnout nástin hodnotové orientace soudobé společnosti.

Od počátku 90. let jsme mohli zaznamenat výskyt komparativních projektů zabývajících se otázkami výzkumu hodnot. Jedná se například o Evropský výzkum hodnot EVS (European Value Study). EVS se mimo jiné zabýval longitudinálním komparativním výzkumem hodnot v sociální, kulturní a politické oblasti, ČR se tohoto šetření účastnila v letech 1991, 1999 (Balátová, 2016, s. 26).

Zajímavou analýzu hodnotových orientací v evropské společnosti provedl Martin Vávra, jenž vycházel především z konceptualizace hodnot dle profesora Shalom Schwartz, pro analýzu využil data z European social survey I a European Social Survey II. Jeho východiskem byla myšlenka, že popis a interpretace hodnot převažujících v současných evropských společnostech, může dopomoci k lepší představě o těchto společnostech. Ve shrnutí výzkumného šetření uvádí, že nejpreferovanějšími hodnotami jsou „benevolence“ a „univerzalizmus“, naopak nejméně respondenti uváděli hodnoty jako jsou „úspěch“ a „moc“. Přičemž hodnotový typ „moc“ se ukázal jako obzvláště odmítavý. Dle uvedených výzkumných zjištění si můžeme utvořit představu o tom, jaké hodnoty jsou v soudobých evropských společnostech prosazované (Vávra, 2007, s. 28). Při analýze dat pro přesnější vyhodnocení byly jednotlivé hodnotové typy sloučeny do vyšších hodnotových typů. Zde se ukázalo, že nejméně uváděným vyšším hodnotovým typem je „posílení ega“, ten klade důraz na vlastní úspěch a vliv. Naopak nejvíce zastoupeným vyšším hodnotovým typem je u evropských zemí „překročení sebe sama“. Tento výsledek je shledán jako pozitivní, neboť vyšší hodnotový typ „překročení sebe sama“ vyjadřuje péči o druhé osoby a přírodu, což jsou hodnoty, ke kterým je potřeba se hlásit (Vávra, 2007, s. 63).

Dále se u nás výzkumem hodnotové orientace zabývala Osecká, jejímž výzkumným souborem byli dospívající. Předložila jim devět kategorií hodnot vyjádřené krátkými výroky:

- allocentrické – pomáhat druhým lidem,
- intelektuální – mít vědomosti, znalosti,
- sociocentrické – být prospěšný pro společnost,
- estetické – zaměření na krásu a vkus,
- zdokonalování – snaha o dosažení dokonalosti,
- prestižní – usilovat o úspěch a ocenění,
- příjemnost – žít spokojeně a příjemně,
- materiální – mít majetek,
- emocionální – intenzivní prožívání citů (Dvořáková, 2008, s. 41).

Na základě porovnání bylo vytvořeno několik typů hodnotových orientací (Dvořáková, 2008, s. 41).

Rokeachovu typologii hodnot využili ve svém výzkumném šetření v českých podmínkách Řehan a Cakirpaloglu. Zkoumali mladé lidi ve věku 18-22 let. Výsledným zjištěním byla skutečnost, že tato věková skupina je méně pragmaticky a hédonisticky orientovaná,

než se může na první pohled zdát. Mezi své životní cíle řadili svobodu, rodinné bezpečí, zralou lásku, štěstí a upřímné přátelství, mír ve světě a harmonii. Naopak nejméně preferované hodnoty byly krása, život v pohodlnosti, uznání v rámci společnosti, fantazie, poslušnost. V rámci uvedeného výzkumu bylo dále zjištěno, že jedinci, kteří preferují hodnoty altruistického charakteru (přátelství, bezpečnost populace, mír ve světě) a osobnostní autonomii (moudrost, sebeúcta) nejsou orientováni na hedonistický a kompetitivní způsob života (vzrušující způsob života, pohodlný život, pocit úspěchu). Zároveň se však nepodařilo dokázat, že by příslušnost k určité sociální vrstvě ovlivňovala hodnotovou orientaci (Dvořáková, 2008, s. 42).

Zajímavé výsledky své vědeckovýzkumné práce publikovali Petr Sak a Karolína Saková (2004, s. 204). Zaměřili se na hodnoty generace nedotčené minulým režimem. Jedním ze zjištění je skutečnost, že většina mladé české generace dává přednost kariéře a majetku a je spíše egoisticky a individualisticky orientovaná. Upozadují hodnoty jako je sociální solidarita, občanská angažovanost a ohled na přírodu. V rámci výzkumu byl zaznamenán také zhoršený postoj vůči Němcům, Rusům a Američanům. Ovšem mnohem kladnější vztah mají ke Slovákům a Romům. Z výzkumu také vyplývá, že současná mladá generace je spíše apolitická, přestože svými hodnotami se přiklání spíše k pravici. Velmi malé pochopení má také pro náboženskou víru.

V roce 2005 uskutečnily dotazníkové šetření ve zlínském a olomouckém kraji také autorky Preissová Krejčí a Čadová, výzkum se konal na místních středních odborných učilištích bez maturity, středních odborných učilištích s maturitou, středních odborných školách a na gymnáziích. Dotazování bylo zaměřeno na morální hodnoty a jejich preferenci studenty. Ze získaných dat vyplynulo, že pro adolescenty je klíčové uspokojení vlastních zájmů. Přesah k druhým lidem se stále více stává nepodstatným, pokud se nejedná o přátele, tady ovšem můžeme opět spatřovat přispívání k uspokojení sociálních potřeb jedince. Stále je však nejdůležitějším cílem mladých lidí založení rodiny, přestože se odkládá do pozdějšího věku. Hmotné statky pokládají za významné, ale to hlavně v souvislosti se zajištěním všech nezbytných potřeb pro budování rodiny. Dále bylo zjištěno, že vzdělání pro ně hraje také důležitou roli, výběr školy vychází především z intelektuálního zázemí rodiny. K egoistickým hodnotám mají sklony spíše jedinci z rodin s nižším socioekonomickým statusem a z méně rozvinutého sociokulturního prostředí. Dotazovaní adolescenti nedávají svá hodnotová přesvědčení do souvislosti s náboženskými ideami (Preissová Krejčí, Čadová, 2006).

Co se týče výsledků výzkumů hodnot v rámci české populace, tak je lze shrnout slovy, že „za nejvýznamnější hodnoty mladých Čechů (ve věkových skupinách patnáct až třicet let) jsou považovány: zdraví, láska, život bez válek, svoboda, přátelství, rodina, zajímavá práce. Zároveň se zjišťuje, že čím vyšší je úroveň vzdělání jednotlivců, tím vyšší místo v hierarchii hodnot zaujímá práce, rozvoj vlastní osobnosti, vzdělání, úspěšnost v zaměstnání, společenská prestiž. V odlišnostech hodnotových orientací spočívají rozdíly mezi národními kulturami promítající se i do sféry vzdělávání a profesního uplatnění lidí“ (Průcha, Walterová a Mareš, 2013, s. 127).

2 MLADÁ DOSPĚLOST

Následující text bude pojednávat o mladé dospělosti, neboť mladí dospělí jedinci jsou cílovou skupinou této práce. Zajímají nás zde především různá kritéria, charakteristiky a znaky uváděné významnými představiteli vývojové psychologie, podle nichž lze člověka považovat za dospělého. Zaměříme se také na různé jevy vyskytující se v daném věku člověka či vývojové úkoly, které by měl člověk v období mladé dospělosti absolvovat.

Časnou dospělost lze definovat slovy, že se jedná o přechodné období mezi adolescencí a plnou dospělostí (Lečbych, 2008, s. 56). Cílová skupina, na kterou se v rámci práce soustředíme, se nachází ve věku, pro niž je období tranzice do mladé dospělosti typické.

Avšak jednoznačnou definici, co lze považovat za dospělost, v psychologii nenalezneme. Lze konstatovat, že jedinec se stává dospělým ve chvíli, kdy může požívat alkohol, účastnit se voleb a uzavřít sňatek, to však automaticky nevyovídá o tom, že se jedinec s úderem 18. narozenin stává plně vyspělý a vyzrálý. Zralost je dána spíše zkušenostmi nikoliv věkem, a těch má člověk v 18 letech velmi málo. K dosažení zralosti nepřispívají více biologické faktory, nýbrž různé životní události a jejich vyřešení, tudíž v dosažení zralosti existují mezi lidmi velké interindividuální rozdíly. Je logické, že rychleji dosahují zralosti osoby, které se stávají rodiči, než je tomu u osob, které žijí svobodným způsobem života nebo jsou studenty. V životě člověka však dochází i k jiným zásadním událostem, které přispívají k dozrání osoby, může se jednat o rozvod či úmrtí blízkého člověka. Avšak sebepoznávání a schopnost posuzovat a řešit situace se rozvíjí celoživotně (Thorová, 2015, s. 434).

Také v publikaci Lečbycha (2008, s. 56) se můžeme dočíst, že za klíčové kritérium dospělosti lze považovat osobní zralost. Ten uvedené kritérium dává do spojitosti s ekonomickou nezávislostí, ale také občanskou odpovědností. Avšak pojí se také s překonáním rozporů z období dětství a dospívání, nezávislostí na rodičích a schopností vytvářet intenzivní a stále citové vazby. Pro osobní zralost je také typické naplňování vlastního potenciálu, s tím souvisí přiměřené sebevědomí a autentičnost. Dochází zde však také ke změnám v emočním prožívání, které se stává poměrně strážlivé a pragmatické. V emočním prožívání je vystřídán adolescentní idealismus a introverze, dochází k nástupu realismus a extraverze (Lečbych 2008, s. 56).

V moderní společnosti je dosažení osobnostní zralosti odsunuto do vyššího věku. Páry uzavírají sňatky později, ženy se stávají matkami v pozdějším věku, mladí lidé mají mnoho pří-

ležitostí k cestování, studování jazyků a sbírání zkušeností v zahraničí, které jsou na pracovním trhu velmi vysoce ceněny (Thorová, 2015, s. 433). S tím souvisí jev, který nazýváme „sekulární akcelerace“ – jinými slovy se jedná o dlouhodobé zrychlení tělesného vývoje. To také souvisí, i když ne přímo úměrně, s určitým zrychlováním v psychickém vývoji. Což na jedné straně představuje dřívější nástup tělesného dozrávání, avšak na druhé straně také prodloužení psychologického zrání, tedy osamostatňování se. Jinými slovy bychom mohli říci, že důsledkem tohoto jevu je zkracování dětství a zároveň však oddalování nástupu dospělosti. Pokud bychom pátrali po příčinách tohoto jevu, zjistili bychom, že je jich mnoho, zahrnout bychom mohli kvalitnější stravu, ale také lepší zdravotní péči, hygienu a bydlení, dostatek sportu, rozkvět informačních technologií, a především filozofii života orientovanou na výkonnost a aktivitu (Farková, 2017, s. 185).

Thorová (2015, s. 437) hovoří o vynořující se dospělosti, kdy období mezi dětstvím a zralou dospělostí se prodlužuje. Lidé ve věku 23-33 let se cítí stále nezralí. Na jedné straně si užívají výhod dospělosti, avšak na druhé straně odmítají přijmout zodpovědnost, a to nejen za sebe, ale také za partnera či následně své děti. Pro vynořující se dospělost je charakteristických pět základních rysů. Jedná se o věk hledání identity, mladí lidé si ujasňují, kdo jsou a co od života chtějí. Dalším rysem je věk nestability, kdy dochází k mnoha změnám, ať už v oblasti navazování nových vztahů, tak také v oblasti bydlení a zaměstnání. Zároveň je to také věk orientace na vlastní osobu, v rámci něhož se člověk snaží získat co nejvíce zkušeností, aby zjistil, kam chce směřovat. Období vynořující se dospělosti se vyznačuje také věkem pocitů na půli cesty, jedinec v tomto případě cítí někde na půli cesty mezi dětstvím a dospělostí. Posledním rysem je věk možností, který můžeme chápat jako období optimistických plánů a představ o svém životě, mnoho mladých dospělých doufá, že budou žít lépe než jejich rodiče a jejich život bude smysluplný.

Na otázku, jak lze rozlišit, kdy se člověk stává dospělým, najdeme v odborné literatuře mnoho různorodých odpovědí. Existují však některé shodné znaky, které jsou platné pro většinu dospělých osob. Farková (2017, s. 193) vydělila několik charakteristik, o nichž bychom mohli říci, že definují dospělého jedince:

- Tento jedinec se soustavně připravuje na budoucí povolání nebo je v opačném případě schopen konat produktivní činnost, která je pro něj smysluplná a činí jej existenčně soběstačným, pracovní výkon je dobrý a bez zbytečných absencí.
- Dále je schopen samostatně hospodařit a pečovat o své věci.

- Umí spolupracovat bez konfliktů, přijímat a poskytovat radu a pomoc, podrobit se vedení a zároveň však vést méně zkušené.
- Při jednání s nadřízeným postupuje samostatně, bez zbytečné submisivity či naopak zbytečného zdůrazňování své nezávislosti.
- Vytváří si realistické plány, které jsou shodné s jeho zájmy a sklony.
- Jedinec bydlí sám, v případě že bydlí s rodiči, tak má vyčleněn svůj prostor, o který se stará a udržuje jej v pořádku.
- Svůj volný čas umí trávit sám, avšak má jednoho nebo více blízkých přátel, také se vyznačuje tím, že své rodiče má velmi rád, zároveň však na ně má často málo času.
- S opačným pohlavím komunikuje a stýká se bez jakýkoliv zábran a obav, umí dávat a přijímat lásku a něhu.
- Zajímá se o prostředí, ve kterém žije a pracuje.
- Pečuje o své vlastní blaho, ale také o blaho své rodiny, blízkého okolí a širší společnosti (Farková, 2017, s. 193).

Na psychické znaky dospělosti se zaměřila Skorunková (2013, s. 123), která sem řadí samostatnost související s větší sebejistotou, svobodu ve vlastním rozhodování a chování, schopnost přebírat zodpovědnost ve vztahu k druhým lidem a zodpovědnost za svá rozhodnutí a jednání. Dospělý jedinec se dokáže lépe usměřňovat a potlačit své aktuální osobní potřeby v zájmu druhých osob a omezit tak svou egocentričnost.

Mladá dospělost je dynamické období, je zde velký prostor pro intenzivní psychické dospívání. Fyzický i kognitivní vývoj je v podstatě ukončen. Z pohledu rozvoje kognitivních schopností je člověk ve věku mezi 20.-30. lety života na pomyslném vrcholu intelektových funkcí. Těší se vysokému zdraví, je plný energie a ve vrcholné fyzické formě. Dospělý člověk zná svou emoční reaktivitu, což mu napomáhá k lepšímu sebeovládání a celkové citové stabilizaci. Avšak i přes to nemůžeme psychiku mladých dospělých považovat za zcela stabilní, vývoj mozku pokračuje i v tomto období a schopnost sebekontroly se stále rozvíjí. Jedinec v tomto věku jedná často velmi impulzivně, je soutěživý a předvádí se, rád riskuje a experimentuje. Silný důraz je kladen také na přátelské vztahy. Velké množství času tráví se svými vrstevníky, čímž si rozvíjí své psychosociální dovednosti. V tomto období jsou

početná přátelství provázaná společnými akcemi a jsou spíše povrchní a méně důvěrná. Fenoménem současné doby jsou přátelství vznikající prostřednictvím sociálních sítí na internetu (Thorová, 2015, s. 440-441).

2.1 Vývojové úkoly v období mladé dospělosti

Společnost od člověka očekává splnění určitých sociálních vývojových úkolů také v období dospělosti. Na vývoj dospělých a na proces stárnutí se specializovala americká psychologka Bernice Levin Neugartenová, ta vývojovou psychologii obohatila o nový pojem „sociální hodiny“. Jedná se o koncept věkových období vhodných ke splnění vývojových úkolů stanovených danou společností. Jedná se o úkoly jako nalézt vhodného partnera, vybudovat si samostatné bydlení, uzavřít manželství, stát se rodičem apod. Sociální hodiny jsou určitým způsobem řízeny podle biologických hodin. V případě, že dojde k vybočení z běžného scénáře daného sociálními a biologickými hodinami, ať už se jedná o jeho předběhnutí nebo zpoždění, může nastat psychická krize, která je provázena pocity nejistoty, osamělosti, frustrace, depresi či sebevražednými myšlenkami, nízkým sebehodnocením apod. Avšak v posledních letech došlo v rámci vyspělé kultury k rozvolnění sociálních očekávání a společnost je k odchýlkám od časového rozvrhu mnohem tolerantnější (Thorová, 2015, s. 434).

Jak jsme si již uvedli, v rámci tohoto období musí mladý dospělý projít určitými vývojovými úkoly. George Eman Vaillant, americký psychiatr, se inspiroval Erikem Eriksonem a definoval šest životních úkolů, které musí dospělý jedinec zvládnout, aby dosáhl osobnostní zralosti. Řadil sem **dosažení identity**, **dosažení intimity**, **upevnění kariéry**, **generativitu**, **plnění úlohy strážce smyslu** (schopnost zprostředkovávat zkušenosti a tradice dalším generacím), **dosažení integrity** (Thorová, 2015, s. 434-345).

V rámci dosažení identity hovoříme o osamostatnění se a separování se od své původní rodiny, a to jak v oblasti ekonomické, tak i sociální a emoční (Farková, 2017, s. 227). Dospělý člověk již není tolik závislý na své orientační rodině, jejich vztah se proměnil, je mnohem klidnější a symetričtější. Dokáže své rodiče hodnotit mnohem objektivněji a realisticky. Umí přijímat jejich rady, pokud je on sám považuje za správné a rozumné (Skorunková, 2013, s. 126). Identita jedince se skládá z vlastních hodnot, přání a přesvědčení (Thorová, 2015, s. 434). Významnou součástí identity v období mladé dospělosti je také sexuální aktivita.

Její projevy jsou velmi rozmanité. Dochází zde k postupné stabilizaci sexuálních návyků a utváření jasně a ohraničené sexuální identity (Lečbych, 2008, s. 57).

Dosažení intimity představuje zdravé spojení své vlastní identity s identitou druhé osoby a vytvoření trvalého partnerského vztahu. Aby člověk dosáhl intimity je zapotřebí sebeotevření, projevení něhy a lásky, důvěry a úcty k druhé osobě, schopnosti mít rád druhého člověka i přes jeho chyby a schopnosti sdílet společné plány (Skorunková, 2013, s. 125). Dalším sociálním a osobním mezníkem v životě člověka, který se částečně kryje s vývojovým úkolem dosažení intimity v párovém svazku, je manželství. Tudiž v rámci tohoto vývojového úkolu by měl jedinec docílit stabilizace a adaptace v manželství (Farková, 2017, s. 227).

V rámci vývojových úkolů lze období mladé dospělosti považovat za fázi profesního startu. Dochází ke vstupu do prvního zaměstnání, které bývá mnohdy doprovázeno šokem z reality. Po úspěšné adaptaci na pracovní prostředí se očekávání mladých lidí stává realističtější. První zaměstnání je většinou vnímáno jako provizorní, z něhož čerpají zkušenosti a ujasňují si svou profesní orientaci. Při volbě dalšího zaměstnání jsou více cílevědomější (Skorunková, 2013, s. 126). Pokud jedinec nalezne zaměstnání, které splňuje jeho představy a profesně roste, dosahuje profesní stability. Z pohledu sociálního zařazení a fungování se realizace pracovní činnosti pro člověka v mladé dospělosti stává stěžejní (Lečbych, 2008, s. 56).

Se sexualitou a manželstvím se vynořuje další důležité téma, které je pro dané období člověka zásadní, jedná se o rodičovství. Narození dítěte s sebou přináší zcela novou roli pro mladé rodiče, jsou nuceni změnit svůj životní styl a návyky. Naučit se čelit řadě nových povinnostem, nárokům a sociálním očekáváním. Rodičovství lze spojit s dalším vývojovým úkolem, a to je realizace potřeby generativity, což představuje plození či vedení další generace a vytváření hodnot pro druhé osoby (Lečbych, 2008, s. 57). Farková (2017, s. 227) hovoří o generativitě jako o základním životním postoji a poloze dospělého věku. Dle ní být generativní znamená spontánně a ze své vůle plodit a starat se o to, co člověk zplodil (Farková, 2017, s. 227).

Mladá dospělost se také vyznačuje intenzivním pěstováním koníčků. Způsob trávení volného času lze považovat za jeden z prostředků, jak dosáhnout naplnění vývojových úkolů – tedy získání zkušeností, rozšiřování svých sociálních sítí, nalezení životního partnera, rozvoje osobnosti a seberealizace. Některé koníčky jedince ovlivní natolik, že se mohou stát i profesí (Thorová, 2015, s. 434).

Avšak životní cesty se ve vývoji dospělých mohou výrazně odlišovat. Jednotlivé životní kroky mohou nastat v jiném pořadí nebo v některých případech nenastanou vůbec, což má zásadní dopady na psychický vývoj a zrání lidské osobnosti. Tato rozmanitost znemožňuje definování obecného zákonitého sledu proměn v jednotlivých etapách dospělosti (Skorunková, 2013, s. 122).

Souhrnně bychom mohli říci, že pro tohle období života je typická určitá míra postupné stabilizace v oblasti prožívání a chování, avšak průběh téhle etapy má velmi individuální charakter, neboť mnohem více než v předchozích generacích zde dochází k proměnám v několika rovinách. Jak jsme si již uvedli, dochází zde k prodloužení doby separování se od původní rodiny. Jedním z důvodů je prodlužování doby školní docházky, dále také nalézání vhodného pracovního zařazení mladých dospělých. Během hledání partnerských vztahů se buduje intimita. Manželství jsou však uzavírána později, než tomu bylo dříve, nedochází tedy tolik k uzavírání manželských svazků z důvodu nechtěného těhotenství (Farková, 2017, s. 227).

2.2 Krize mladé dospělosti

Pojem krize se používá při popisu situace, při níž se něco dramaticky mění a tato změna je provázena negativními emocemi. Tato situace je jedincem vnímána jako ohrožující a nenachází řešení, jak se s ní vyrovnat (Špatenková, 2017, s. 11). Životní krize je považována za přirozený jev, který se objeví v životě každého jedince. V období krize se člověk zaobírá sám sebou, mění se a vyvíjí. Po zdolání krize se stává mnohem silnějším, zralejším a moudřejším (Thorová, 2015, s. 444).

Definice krize v sobě zahrnuje tři základní složky krize, tj. spouštěcí událost, kterou jedinec vnímá jako ohrožující a běžné způsoby jejího zvládnání jsou nedostačující. V případě, že situaci nezvládne, nastává krize. Během efektivní krizové intervence by měly být uvedené tři složky zaznamenány a pochopeny. Stěžejní je vnímání dané události jedincem. Pro rozvoj krize není klíčové, co se jedinci stalo, ale komu se to stalo a jak danou situaci vnímá (Špatenková, 2017, s. 11).

Vývojové krize jsou považovány za neodmyslitelnou součást lidského života. Tyto krize lze přepokládat a očekávat, v některých případech si je dokonce jedinec přeje a vnímá je jako pozitivní. Nesou však s sebou nové úkoly a role, což si vyžaduje osvojení nových zvládacích strategií a způsobů řešení. Také jsou doprovázeny silným emočním napětím, což v člověku

může vyvolat obavy. K vývojovým krizím řadíme významné momenty jako je: ukončení školní docházky, odchod z domova, uzavření manželství, nástup do nového zaměstnání či odchod do důchodu. Jak jsme si již uvedli, Erik Erikson identifikoval několik vývojových úkolů, kterých by měl jedinec během svého života dosáhnout. Nesplnění vývojového úkolu představuje riziko vzniku krize. Pokud jsou vývojové úkoly naplněny úspěšně a jedinec má tak své potřeby uspokojeny, krize nevzniká (Špatenková, 2004, s. 23).

V období mladé dospělosti se vyskytují dvě podoby psychosociální krize – čtvrtživotní krize, v literatuře se také můžeme setkat také s pojmem krize dvacetiletých, nebo krize Kristových let (okolo 30 let). Existence tohoto fenoménu je sporná, stejně tak jako je tomu u jiných vývojových krizí (Thorová, 2015, s. 436).

Čtvrtživotní krize je jev typický pro osoby ve věku od 17 do 26 let, tedy objevuje se obvykle chvíli poté, co dospívající vstoupí do světa dospělých osob. Tento jev je dáván do souvislosti s příliš optimistickými představami mladých dospělých, které při střetu s realitou blednou a následuje první zklamání. Zároveň se musí potýkat s prvními samostatnými rozhodnutími, za která jsou zodpovědní pouze oni sami, z čehož může plynout frustrace a stres. Proto jsou mladí dospělí v tomto období často nejistí a depresivní (Thorová, 2015, s. 438-439).

Krize může mít několikaleté trvání a může být doprovázena charakteristikami jako je (Thorová, 2015, s. 439):

- potřeba intimnějších vztahů v podobě důvěryhodných přátelských vztahů či lásky,
- přílišná závislost na rodičích nebo nevyvážený nevyzrálý vztah s nimi,
- nejistota spojená se schopností mít rád sám sebe a milovat druhého člověka,
- nejistota týkající se doposud dosažených úspěchů v životě,
- nespokojenost související s mezilidskými vztahy,
- problémy plynoucí z hledání dobré práce, obavy ze ztráty zaměstnání či obavy z neschopnosti splatit případné půjčky,
- frustrace týkající se neuspokojivého sexuálního života – v podobě promiskuity nebo jeho absence,
- nespokojenost s nutným dodržováním povinností vyplývajících ze zaměstnání,
- stesk a nostalgie po bezstarostném školním a rodičovském prostředí,
- obtíže vyrovnat se s představou, že svět je nespravedlivý a že neexistují černobílá pravidla,
- zmatek uvnitř své osoby spojený s nejistotou identity (kdo je a kde směřuje).

Krizi můžeme považovat za překonanou a úspěšně zvládnutou v případě, že člověk znovu získá energii potřebnou k běžnému životu, obnoví vztahy a vazby k druhým lidem. Dokáže opět pocítit uspokojení či radost. Projevy krize na úrovni myšlení či chování již nejsou stále, avšak je potřeba brát v potaz skutečnost, že se mohou čas od času znovu vrátit ve spojitosti s určitou vzpomínkou apod. (Špatenková, 2017 s. 20).

3 ÚSTAVNÍ A OCHRANNÁ VÝCHOVA

Jak je již z názvu zřejmé, v následující části textu se budeme věnovat ústavní a ochranné výchově. A to hlavně z toho důvodu, neboť nás v téhle práci zajímá, jakým způsobem dokáže ovlivnit ústavní výchova formování hodnot jedinců v průběhu pobývání v institucionálním zařízení. Prostor je zde věnován historickému vývoji ústavní péče v našich podmínkách, dále také pojmům, které se s institucionální péčí úzce pojí. Definujeme si také zařízení poskytující ústavní a ochrannou výchovu a možné problémy s ní spojené.

Počátky vývoje ústavní péče můžeme spatřovat v zakládání sirotčinců a nalezinců. Tato zařízení byla financována a spravována především ze strany církve. Ve druhé polovině 19. století u nás vznikají specializované ústavy, jejich charakter je více organizovaný a institucionální. Cílem těchto zařízení není již jen pouhé přežití dítěte a jeho tělesné zdraví. Do popředí se dostává též výchova dítěte, jeho vzdělání a příprava pro samostatný život. Nicméně velký krok zpět udělala naše společnost po druhé světové válce, kdy došlo ke změně režimu a s tím i změně právních předpisů. Byla zavedena kolektivizace výchovy dětí. Po nepříznivých zkušenostech s ústavní kolektivní výchovou byla rodina znovu zařazena na první místo mezi výchovné instituce. Objevila se nová perspektiva pro adopci, pěstounskou péči a další formy náhradní péče o dítě (Trnková, 2018, s. 109-110).

V současné době pojem náhradní péče v sobě zahrnuje několik právních institutů, společně tvoří celek sloužící k ochraně ohrožených dětí, která nemohou z nejrůznějších důvodů pobývat ve vlastní rodině (Sychrová, 2014, s. 37). Systém náhradní péče se člení na již zmiňovanou kolektivní péči v ústavních zařízeních a dále pak na individuální péči rodinného typu, což zahrnuje osvojení, pěstounství, svěření a poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje (Trnková, 2018, s. 12).

Nejčastějšími důvody, pro které se děti ocitají v systému náhradní péče, jsou selhání ze strany rodičů ve formě zanedbávání nebo týrání dítěte, závislosti rodičů na alkoholu či jiných návykových látkách nebo také trestná činnost rodičů. Jen nízký počet dětí se ocitá v systému náhradní péče bez vlastního přičinění rodičů v podobě úmrtí či nemoci. Velká část dětí bez potřebné péče jsou sociálními sirotky, jejich rodiče jsou naživu, ale neposkytují jim dostatečnou péči (Trnková, 2018, s. 1). V některých případech však přichází důvody pro umístění dítěte mimo domov z jeho vlastní strany, nejčastěji se jedná o odmítání akceptace rodičů, agresivitu, závislost na návykových látkách, nemravné chování v podobě

prostituce (Prokop, Prokop, 2015, s. 13). Dítě tak svým chováním ohrožuje okolí a rodina danou situaci neumí adekvátně řešit (Sychrová, 2014, s. 36).

Sychrová (2014, s. 37) ve své publikaci shrnula důvody pro umístění dítěte do náhradní péče a vytvořila základní skupiny dětí v náhradní péči:

- **děti osamělé** – jedná se o děti, o něž se rodiče nemohou nebo nechtějí starat,
- **děti ohrožené** – pocházející z rodin sociálně znevýhodněných, jejich výchova je ohrožena sociálně patologickými jevy, řadíme sem také děti zanedbávané, týrané a zneužívané,
- **děti rizikové** – děti projevující se rizikovým chováním, mající výchovné problémy,
- **děti vykonávající trestnou činnost**, u nichž existuje předpoklad, že budou v trestné činnosti pokračovat (Sychrová, 2014, s. 37).

Dalšími pojmy, u nichž je nutné si vysvětlit jejich pojetí, jsou již zmíněná ústavní péče a ústavní výchova. Je zřejmé, že chápání obou termínů je odlišné, dalo by se říci, že ústavní péče je pojem širší a zahrnuje pod sebe ústavní výchovu (Sychrová, 2014, s. 43).

Ústavní péče představuje jakýkoliv typ nerodinného umístění dítěte učiněného na základě rozhodnutí soudu. V některých případech se umístění dítěte mimo domov realizuje na žádost rodičů. Charakteristika ústavní péče není blíže specifikovaná, zahrnuje ústavní zařízení rodinného typu, ale také skupinové domovy a klasické ústavy, které u nás známe (Sychrová, 2012, s. 41).

V porovnání s ústavní péčí je ústavní výchova právní pojem vyplývající ze zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, a řadí se mezi opatření stanovená soudem. Nařizuje se především v případech, kdy výchova dítěte je ohrožena či narušena a dřívější opatření nedosáhla požadované nápravy nebo rodiče nejsou schopni z nejrůznějších důvodů zabezpečit výchovu dítěte (Sychrová, 2014, s. 43). Sekera (2009, s. 18) si pod pojmem ústavní výchova představuje edukaci, případně reedukaci ve specializovaném prostředí, kde pedagogičtí pracovníci poskytují výchovu (převýchovu), vzdělávání a péči dětem a mladistvým, u nichž selhala rodina nebo trpí závažnými poruchami chování.

Problémy s umístěním dětí do ústavní péče tkví v následujících bodech:

- pomalé tempo soudů a nevhodný přístup k problematice mládeže,

- rozhodování soudů na základě povrchního posouzení, nedostatečná znalost dítěte a podmínek, z nichž dítě pochází,
- rozdílné posuzování ochranné a ústavní výchovy,
- v některých případech soudy považují výchovná zařízení za alternativu vyšetřovací vazby,
- výchovná zařízení nejsou účastníky soudního řízení při rozhodování o dítě,
- odmítání dětí trpících závažnými poruchami chování ze strany psychiatrických léčen,
- různorodý přístup k zadrženým dětem ze strany pracovníků policie apod. (Sekera, 2009, s. 16).

Dále je v naší terminologii důležitým pojmem ochranná výchova, představuje formu ochranného opatření vyplývajícího ze zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. Uvedené ochranné opatření může soud pro mládež udělit v rámci trestního řízení mladistvému pachateli za spáchané provinění při splnění zákonných podmínek, a to pokud:

- výchova mladistvého není patřičně zajištěna a nedostatek ve výchově nelze odstranit v jeho rodině,
- výchova mladistvého byla doposud zanedbávána,
- prostřední, v němž mladistvý pobývá, nezajišťuje jeho náležitou výchovu,
- zároveň k nápravě nestačí uložení některého výchovného opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo nařízení ústavní výchovy podle občanského zákoníku (Trnková, 2018, s. 114-115).

Ochranná výchova trvá tak dlouho, dokud to soud uzná za vhodné, tzn. nejdéle však do osmnácti let věku. Lze ji prodloužit až do devatenáctého roku, v případě vyžaduje-li to zájem mladistvého. Ochranná výchova představuje nejprísnejší opatření, které lze uložit osobě mladší patnácti let, tedy trestně neodpovědné, která se dopustila činu jinak trestného (Trnková, 2018, s. 115). Tento druh ochranného opatření má zajistit izolaci, resocializaci a prevenci u jedince, jenž se dopustil závažného činu (Sekera, 2009, s. 17).

Ministerstvo práce a sociálních věcí ve svém ročním výkaze pro rok 2017 uvádí, že počet dětí s nařízenou ústavní výchovou byl v daném roce 7459 a počet dětí s uloženou ochrannou výchovou umístěných v ústavních zařízeních byl 132 (MPSV, 2017, s. 84).

Přestože jsme si na začátku uvedli, že Česká republika čelí velké kritice, především ze strany Výboru OSN pro práva dítěte, z důvodu vysokého počtu dětí žijících v kolektivní péči, je nutné říci, že tyto počty se daří snižovat (Trnková, 2018, s. 1). Vypovídají o tom statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí. Jak jsme si již uvedli například v roce 2017 bylo evidováno 7459 dětí s nařízenou ústavní výchovou, v předchozím roce 2016 byl počet těchto dětí o něco vyšší, tedy 7539 (MPSV, 2017, s. 84). Také Novotný (2015, s. 38) uvádí, že kritika vůči této formě péče je neobjektivní a počty dětí v náhradní výchovné péči se daří snižovat.

Avšak k úplnému zrušení ústavů pravděpodobně nikdy dojde, protože vždy bude zbývat určité procento dětí, která nenajdou náhradní rodinu, tedy jejich umístění do rodiny je nemožné. Jedná se většinou o děti, která potřebují specializovanou péči v důsledku jejich zdravotního stavu nebo jsou to děti staršího školního věku. Otázku ústavní péče bychom neměli řešit pouhým rušením ústavů, ale měli bychom se zaměřit na způsoby, jak ústavní péči inovovat a minimalizovat její negativní účinky na děti. Přijímání opatření pro snížení počtu dětí v ústavech je nezbytné, zároveň však musíme zlepšovat a dohlížet na podmínky, v nichž děti vyrůstají (Trnková, 2018, s. 110).

Janský (2014, s. 117-120) ve své publikaci vydělil okruh témat, kterými bychom se měli v rámci společnosti zabývat a docílit tak zkvalitnění náhradní péče. Hlavním úkolem, který je stěžejním především u zařízení, která pečují o děti umístěné mimo vlastní rodinu, je poskytnutí kvalitních a bezpečných podmínek. Tyto podmínky by měly být založeny na pozitivních citových vztazích, umožňujících pocítění důvěry mezi dítětem a dospělým. Aktuálně můžeme konstatovat, že mnoho zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy stále těmto požadavkům neodpovídá. Dalo by se říci, že stav výchovně vzdělávacího systému v sobě odráží současnou úroveň společnosti, ústavní zařízení nám mohou být příkladem. Některá lze považovat za moderní specializovaná zařízení nabízející kompletní individuální péči, naopak jiná v sobě nesou stále hluboce zakořeněné pozůstatky socialistického přístupu k řešení problémů. Pro naplnění výše uvedených úkolů je potřeba, aby došlo ke sblížení hlediska ekonomů s požadavky pedagogů, ekonomické změny by mohly být předpokladem pro potřebný příchod mužů, jejichž pozice je v ústavní výchově neopomenutelná. Návratnost investic v dané oblasti je jednoznačná, byť nelze exaktně vyčíslit. Nutné je také posílit kontrolní, intervenční, terapeutické a sankční mechanismy rodiny, úpravou funkce rodiny lze v mnoha případech omezit odebrání dětí z rodin do náhradní výchovy.

Zároveň je však nutné, aby v akutních případech bylo dítě umístěno bezodkladně (Janský, 2014, s. 117-120).

Ústavní výchova má nezastupitelné místo v rámci společnosti. Působí v ní mnoho lidí, mající kladný vztah k dětem a umožňující jim prožívat vztah důvěry k dospělému jedinci. Proto je důležité, aby společnost danou práci patřičně ocenila a podpořila potřebné změny. Tato zařízení mají velké nedostatky, ale vzhledem k současnému stavu a možnostem náhradní rodinné péče jsou a dlouho i budou jedinou možnou cestou pro mnoho dětí (Janský, 2014, s. 122).

3.1 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Již od 50. let 20. století byla organizace ústavní výchovy přerozdělena do několika rezortů, dodnes je rozdělena mezi rezort školství, rezort zdravotnictví a rezort práce a sociálních věcí (Trnková, 2018, s. 110). Ministerstvo práce a sociálních věcí spravuje služby následné péče a sociální prevence, dále Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má ve své režii zařízení ústavní výchovy a ochranné výchovy. Péči o děti do tří let zajišťuje Ministerstvo zdravotnictví. Pod Ministerstvo vnitra spadají krajské úřady společně s městskými úřady, tedy obecními úřady obcí s rozšířenou působností, jejichž součástí jsou i orgány sociálně-právní ochrany dětí. Avšak orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou metodicky vedeny Ministerstvem práce a sociálních věcí (Prokop, Prokop, 2015, s. 14). Toto dělení odráží specifické potřeby dětí v různém věku a zdravotním stavu, často je však kvůli své roztržitosti, neefektivitě a finanční nákladnosti terčem kritiky. Usiluje se proto o sjednocení pod jeden resort, jímž by mělo být Ministerstvo práce a sociálních věcí (Trnková, 2018, s. 110).

Ústavní zařízení se obecně dělí dle věku dětí, jejich potřeb či handicapů a problémů. Lze říci, že se jedná o zařízení, kde děti žijí ve skupině společně se zaměstnanými odborníky z oblasti sociální práce, pedagogiky, zdravotnictví a psychologie (Trnková, 2018, s. 42-43).

Ústavní péče je v rámci naší země obecně poskytována v následujících typech ústavních zařízení: dětské domovy pro děti do tří let, také kojenecké ústavy a dětská centra, dále dětské domovy a dětské domovy se školou, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, domovy pro osoby se zdravotním postižením (Sychrová, 2014, s. 34).

Výše jsme se mohli dočíst, že Ministerstvo zdravotnictví zodpovídá za děti do tří let věku, v některých případech až do pěti let věku. Ve své režii má dětské domovy pro děti do tří let, kojenecké ústavy a dětská centra (Novotný, 2015, s. 37). Tato zařízení jsou určena především

zanedbávaným, týraným, ohroženým a zneužívaným dětem, poskytují jim zdravotní služby a zaopatření v podobě stravování, ubytování a výchovy. Děti jsou umístovány na základě soudního rozhodnutí o předběžném opatření nebo ústavní výchově, v některých případech také na základě žádosti rodičů. Jedná se většinou o případy, kdy je zdravotní stav dítěte natolik závažný například v důsledku jeho postižení, že není možné o něj pečovat v domácích podmínkách. Nebo také z důvodů sociálních, kdy rodiče nejsou schopni dítěti zajistit dostatečnou péči (Trnková, 2018, s. 111).

Jak jsme si již uvedli, v současné době má školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy ve své kompetence Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Vztahuje se k nim zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Dle uvedené legislativy existují v našich podmínkách čtyři typy zařízení, v nichž se realizuje ústavní a ochranná výchova, do jisté míry je můžeme považovat za propojené a spolupracující. Konkrétně se jedná o diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy (Sekera, 2009, s. 16). Zřizovatelem jsou kraje, v případě diagnostického ústavu je zřizovatelem Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. V již zmíněném zákonu se hovoří také o střediscích výchovné péče, jejich hlavní náplní je preventivně výchovná péče určená jak dítěti, tak také jeho rodině (Trnková, 2018, s. 112).

Jako první zařízení si přiblížíme diagnostický ústav. V rámci diagnostického ústavu se provádí komplexní vyšetření dle psychologických a pedagogických postupů, vytváří se diagnostická zpráva. Poté následuje tvorba návrhů na individuální program rozvoje osobnosti dítěte s přihlédnutím k jeho specifickým výchovným a vzdělávacím potřebám. Smyslem zařízení je zjistit, zda dítě trpí poruchou chování, případně stanovit míru závažnosti poruchy pro jeho další umístění a nastavit výchovný režim (Trnková, 2018, s. 112). Dále je cílem diagnostického ústavu dítě stabilizovat a připravit jej na institucionální podmínky. Organizační jednotkou je výchovná skupina. Pobyt v diagnostickém ústavu je buď dobrovolný nebo nařízený soudem. Valná většina klientů je po pobytu v diagnostickém ústavu přemístěna do výchovného ústavu (Sekera, 2009, s. 23).

Dětský domov se zaměřuje na děti ve věku od tří do osmnácti let, v některých případech do devatenácti let s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování.

Jeho náplní je výchovně vzdělávací a sociální péče. Smyslem je zajistit všestrannou výchovu, usilovat o sociální a hmotné zabezpečení dítěte a odstranění nedostatků v jeho osobnostním vývoji. Klienti zařízení mají většinou výchovné a osobnostní problémy. Příčiny výchovné často tkví v rodinách dětí, rodiče nejsou schopni zajistit výchovu dítěte a ani hmotnou péči. Další příčiny pro umístění dítěte je jeho osiření či zajištění rodičů ve vazbě. Sirotčince a útulky lze považovat ze předchůdce dnešních dětských domovů. Základní organizační jednotkou je zde rodinná skupina (Sekera, 2009, s. 23). Do zařízení lze umístit také nezletilé matiky se svými dětmi. Umístění jedinci navštěvují školy, které nejsou součástí dětského domova (Trnková, 2018, s. 114).

Dětský domov se školou je zařízení pro děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají ve většině případů závažné poruchy chování nebo pro svou duševní poruchu potřebují léčebnou péči. Děti s uloženou ochrannou výchovou, jsou zde zařazeny v případě, že nejsou dány podmínky pro jejich umístění do výchovného ústavu (Trnková, 2018, s. 114). Klienti jsou zde většinou ve věku od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Organizační jednotkou je rodinná skupina (Sekera, 2009, s. 25).

Výchovný ústav představuje zařízení určené dětem se závažnými poruchami chování. Děti vychovávané v uvedeném zařízení mají nařízenou ústavní výchovu nebo uloženou ochrannou výchovu. Klienti jsou starší patnácti let, lze umístit i dítě starší dvanácti let, a to pouze v případě, že jeho porucha chování je natolik závažná, že ho nelze umístit jinde. Zařízení poskytuje výchovnou, vzdělávací a sociální péči, organizační jednotkou je výchovná skupina. Za předchůdce výchovných ústavů můžeme považovat polepšovny a ochranovny (Sekera, 2009, s. 25).

Za zcela specifická lze považovat zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tato zařízení nelze považovat za typická ústavní zařízení, avšak ani za náhradní rodinnou péči, ze své podstaty však mají blíže k institucionální péči (Sychrová, 2014, s. 42).

Charakteristické je pro všechna zmíněná zařízení skutečnost, že se snaží nezletilému zajistit náhradní výchovnou péči. Vše se děje na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově a ochranné ústavní výchově nebo o předběžném opatření. V zájmu zařízení je zdravý vývoj dítěte, jeho řádná výchova a vzdělávání. Klíčová je spolupráce s rodinou, snaha poskytnout rodině potřebnou pomoc, rodinnou terapii a nacvičit rodičovské dovednosti nezbytné k zajištění dostatečné výchovy a péče o dítě. Zaměřují se také na podporu dítěte po jeho umístění do náhradní rodinné péče či po návratu do jeho původní rodiny (Trnková, 2018, s. 112).

3.2 Rizika spojená s ústavní výchovou

Ústavní péče je vnímána stále více jako jedna z posledních možností ochrany dítěte, toto pojetí má svůj základ v Úmluvě o právech dítěte, kde je upřednostňována péče rodinného typu před péčí v institucionálních zařízeních (Sychrová, 2014, s. 42). Lze jej doložit mnoha zjištěními a pozorováními, z nichž je evidentní, že základem péče o dítě je rodina společně s jejím specifickým prostředím a vazbami (Sychrová, 2014, s. 45).

Prostředí ústavní péče se vyznačuje mnohými charakteristikami, které působí na vývoj dětí umístěných v tomto specifickém sociálním prostředí. V ústavní péči se obecně dětem nedostává v potřebné míře takový typ péče a stimulace, který je nutný pro jejich psychický a fyzický vývoj. Důsledky těchto specifík můžeme vnímat od pozitivních, neutrálních až po ohrožující jejich osobnostní a sociální vývoj. Aktuálně je popsáno několik oblastí spojených s narušením zdravého vývoje dítěte zapříčiněných pobytem v prostředí ústavní péče (Novotný, 2015, s. 38).

Jednou z nich je **fyzický růst**, bývá často zpomalený, vztahuje se většinou k výšce dítěte, ale zaznamenán je vliv také na parametry jako je váha či obvod hlavy (Novotný, 2015, s. 38-39). Další oblastí je **uspokojování psychických potřeb**. Obecně je poukazováno na nevhodnost institucionální péče pro malé děti, usiluje se o to, aby do ústavních zařízení nebyly umísťovány děti do pěti let věku. Pobyt malého dítěte v ústavní péči během raných vývojových fází zásadním způsobem ovlivní jeho další vývoj. Významná je skutečnost, že dítě v daném zařízení nemá na blízku matku nebo jinou blízkou osobu, která by pečovala výhradně o něj a zabezpečovala mu jeho základní potřeby. Absence lásky a citu má velmi negativní dopady, pro dítě v tak nízkém věku je emocionální nasycení prostřednictvím lásky klíčové. V daném věku dítěte se mezi ním a matkou vytváří pouto, bezpečné připoutání k pečující osobě dává dítěti předpoklad pro další zdravý psychický vývoj. V případě, že k vytvoření vazby nedojde, nastává u dítěte **deprivace**. Pokud má deprivace dlouhodobější trvání může být dítě omezeno v oblasti jazyka, abstraktního myšlení a schopnosti vytvářet trvalé vztahy (Sychrová, 2014, s. 44). Dále také **nepřítomnost mužské role** je zásadním faktorem, který působí na osobnostní vývoj dítěte, je to spojeno s rolí rodiny. Nízký počet vychovatelů mužského pohlaví v ústavních zařízeních ohrožuje především chlapce, v této souvislosti hovoříme především o nedostatečných vzorech mužského chování a interakcí mezi mužem a ženou (Novotný, 2015, s. 41). **Sociální aspekt ústavní péče** je další

oblastí s rizikovým vlivem, neboť ústavní prostředí představuje „rodinu“ samu pro sebe. Jinými slovy ji lze označit jako kulturní menšinu, která s sebou nese znaky sociálně vyloučených skupin. Tyto znaky můžeme spatřovat jak v prostorovém vyloučení, tak také v symbolickém vyloučení v podobě stigmatizace. Dalším znakem může být životní strategie orientovaná na přítomnost, větší riziko výskytu sociálně patologických jevů a snížená sociokulturní kompetence (Novotný, 2015, s. 42).

Také Sychrová (2014, s. 52) hovoří ve spojitosti s ústavní péčí o vyloučení. Dle ní ústavní péče v sobě nese určité paradoxy, jedním z nich je vyloučení dítěte pro jeho lepší budoucí začlenění, pokud tedy dítě vyloučíme, jeho následovné začlenění je velmi náročné. V tomhle případě je důležité, aby nedošlo k úplné izolaci. Přesto ústavní zařízení již svou podstatou izolaci vytváří, takže přes všechnu svou snahu vzniká nepřirozené prostředí (Sychrová, 2014, s. 52).

Ústavní zařízení má charakteristické rysy:

- **odosobnění** – v rámci zařízení není možné navázat trvalé vztahy a zájmy instituce jsou upřednostňovány nad potřebami jedinců,
- **neměnnost rutiny** – v instituci funguje určitý časový harmonogram a přesto, že se snaží o model rodinného prostředí, nelze jej s vyšším počtem dětí uskutečnit,
- **kolektivní zacházení** – mnoho činností se realizuje v zájmu kolektivu a pedagogická a sociální práce se uskutečňuje se skupinou dětí, i když je snaha o individualizaci práce s dítětem (Marek, Strnad a Hotovcová, 2012, s. 52).

S tím souvisí také riziko vzniku „**syndromu ústavní závislosti**“. Tento jev se objevuje u jedinců, kteří pobývají delší dobu v zařízení se stanoveným režimem. Osoby se v průběhu pobytu adaptují na řád a systém instituce, problém vzniká ve chvíli, kdy mají zařízení opustit. Objevuje se u nich bezmocnost v souvislosti s neúspěchem v běžném samostatném životě v důsledku návyku na režim instituce. Delší pobyt v zařízení může mít za následek sociální nefunkčnost, nesamostatnost, strach z okolního světa, což může v životě směřovat k mnoha komplikacím. Některé osoby se tak stávají dále odkázány na sociální služby, mohou sociální pomoc zneužívat a dostávají se do rizikových skupin. Často tedy dochází k tomu, že se mladí lidé dlouho vyrůstající v ústavních zařízeních ocitají ve věznicích, na ulici jako osoby bez přístřeší, živí se prostitucí nebo mají psychické problémy v podobě depresí, v některých případech mohou vygradovat až do spáchání sebevraždy (Marek, Strnad a Hotovcová, 2012, s. 39).

3.3 Problémy spojené s odchodem z ústavní péče

Klienti opouštějící ústavní zařízení odcházejí vesměs sociálně nepřipravení, postrádají trvalejší interpersonální vztahy, jsou sociálně nejistí a izolovaní, nemají sociální jistoty a trvalé zázemí. Neumějí navázat pevné partnerské vztahy a nalézt si a udržet si stálé pracovní místo. Jsou pro ně typické osobní a sociální konflikty, vyznačují se častou migrací a trestnou činností. Postrádají dostatečnou motivaci ke zvládnutí problému a získání zaměstnání, jsou snadno sociálně ovlivnitelní a podléhají sociopatogenním vlivům. Mnozí mají nízkou sebevědomí, anebo naopak někteří klienti mají své sebehodnocení obzvláště vysoké (Kovařík, 2004, s. 89).

Obecně lze problémy, se kterými se jedinci po ukončení ústavní výchovy potýkají, shrnout do tří bodů:

- sociální nepřipravenost;
- finanční nesamostatnost;
- absentující emocionální podpora (Prokop, Prokop, 2015, s. 57).

V České republice každý rok opouští ústavní péči zhruba až 250 jedinců, kteří byli vychováni v ústavním zařízení. Nicméně více jak polovina z nich se následně ocitne v dalším státním zařízení, ať už se jedná o domy na půl cesty, azylové domy, noclehárny či denní centra nebo chráněné bydlení, v některých případech se jedná dokonce i o výchovné nápravné zařízení (Folda, 2009, s. 4). Příčina tkví v systému péče o jedince, který neobsahuje dostatečnou přípravu na odchod ze zařízení a na vstup do samostatného života. Systém následné péče o klienty opouštějící ústavní péči je vnitřně neprovázaný a nefunkční. O nápravu se často snaží neziskové organizace, avšak nedostává se jim potřebné podpory ze strany státu. I přes nejlepší péči, kterou se snaží vychovatelé v ústavní péči klientům poskytnout, jsou v jejich přípravě na běžný život mnohem větší mezery v porovnání s dětmi vyrůstajícími v rodině. Potvrzují to také výzkumná šetření provedená Ministerstvem práce a sociálních věcí. Výsledkem šetření bylo zjištění, že celá jedna třetina osob bez přístřeší se ve svém životě ocitla v náhradní výchovné péči, také azylové domy potvrzují zvýšený počet uživatelů, kteří dříve pobývali v institucionální péči (Prokop, Prokop, 2015, s. 27-28).

Sociální služby nemají dostatečnou kapacitu jednotlivých zařízení, tudíž nemohou adekvátně poskytnout pomoc a reagovat na potřeby všech jedinců, kteří odcházejí z ústavní péče. S tím souvisí nedostatek finančních zdrojů v dané oblasti a v určitých lokalitách dokonce úplná absence některého typu zařízení. Z toho důvodu velkou část poskytovaných

služeb pro daný druh klientů zajišťují neziskové organizace, v podobě občanských sdružení, nadací či nadačních fondů. V rámci spolupráce s ústavními zařízeními se tyto neziskové organizace snaží vytvářet projekty a nabízet služby, které by mohly usnadnit úspěšný start do samostatného života. Zmíněné služby mají následující podobu:

- Odborné poradenství – konkrétně pro klienty, kteří opouštějí náhradní rodinnou péči, jsou vytvořeny internetové stránky: www.odchazim.cz.
- Návčik dovedností potřebných pro život a vzdělávání – známý je projekt „Start do života“ či „Out off Home“, tyto projekty umožňují klientům si vyzkoušet, jaké je to osamostatnit se.
- Doprovázení – zahrnuje ve většině případů doprovázení na úřady či jiné instituce.
- Ubytování – tato služba je poskytována hlavně v rámci prevence, aby bylo zabráněno sociálnímu vyloučení.
- Pomoc v životní orientaci – v rámci této služby si můžeme uvést program určený pro klienty romského etnika, je jim přiblížena historie Romů a zvyky. Cílem je osvojit si pozitivní vzory Romů.
- Finanční pomoc – jedná se o podporu získanou z projektů a fondů.
- Obdržení řidičského průkazu – v rámci podpory budoucího uplatnění je tato služba zabezpečována fondem manželů Livie a Václava Klausových.
- Práce – zřizování pracovních a terapeutických dílen pod záštitou projektu „Šance“.
- Získávání dovedností – jedná se o projekty, které učí klienty potřebným dovednostem, např. jak se ucházet o zaměstnání, jak jednat na úřadech a co podniknout v tíživé situaci jako je nezaměstnanost, příkladem nám může být projekt „Atd.“.
- Zvýšení vzdělanosti – známý je projekt „Najdi si svůj směr“, záměrem je zvýšení uplatnitelnosti těchto jedinců na trhu práce.
- Založení osobního konta – představuje projekt uskutečněný fondem manželů Klausových, nadační fond pravidelně přispívá na osobní konta dětí v ústavní péči částkou ve výši 2500 Kč (Prokop, Prokop, 2015, s. 29-31).

Dle výše uvedeného přehledu by se mohlo zdát, že je systém následné péče dostatečně rozvinutý, realita je však jiná. Uvedené služby jsou často nepravidelně rozloženy a jejich nabídka není dostatečně řízená. V částech republiky jako je například Praha, je nabídka dosti bohatá, avšak v jiných lokalitách jsou tyto služby omezené, anebo vůbec neexistují (Prokop, Prokop, 2015, s. 31).

3.4 Domy na půl cesty jako sociální služba

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, definuje služby sociální prevence, ty „*napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů*“ (ČESKO, 2006).

Jednou z těchto služeb jsou domy na půl cesty. Je jim zde věnován prostor z toho důvodu, že jsou stěžejní pro praktickou část dané práce. Jsou to zařízení, která poskytují pobytovou službu pro jedince do 26 let věku. Jedná se osoby, které jsou zletilé a ukončují svůj pobyt ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, v pěstounských rodinách, případně v jiných zařízeních pro péči o děti a mládež. Danou službu mohou využít také jedinci, kteří jsou propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby či další osoby ohrožené sociálním vyloučením. Sociální služby jsou jim v zařízení poskytovány s ohledem na jejich specifické potřeby. Služba zahrnuje základní činnosti jako je ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí (ČESKO, 2006).

Dle vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, je „*maximální výše úhrady za poskytování sociálních služeb v domech na půl cesty činí za úkony výše uvedené 130 Kč denně celkem, včetně provozních nákladů souvisejících s poskytnutím ubytování.*“

V Slovníku sociální práce se jsou domy na půl cesty charakterizovány jako dočasné ubytování pro klienty, kteří předtím byli v dlouhodobé ústavní péči. Za ubytování klienti odvádí určitou peněžní částku. Jejich úkolem je si své bydlení udržovat. Dále mají zaměstnání nebo navštěvují školu. Kromě ubytování se zde klientům dostává i jiných služeb či programů, naopak některé jsou však úmyslně opomenuty, aby byl klient motivován je vyhledat mimo toto zařízení. V jiných zemích světa jsou domy na půl cesty zřizovány také jako výstupní oddělení věznic. Tato forma se však v českých podmínkách nevyskytuje. Za této situace je pobyt v nich součástí výkonu trestu a režim je stanoven příslušnou legislativou. V naší zemi si je budují některá velká institucionální zařízení vyčleněním určitého objektu. Na uvedenou

formu se objevuje kritika, kdy je vytýkáno, že se jedná o domy na půl cesty, které jsou ještě stále úzce vázány na mateřskou instituci, než když je dům na půl cesty vybudován mimo areál institucionálního zařízení. Aktuálně se v ČR vyskytují dva typy domů na půl cesty, které se dělí z hlediska délky a strukturovanosti péče. První typ poskytuje klientům pobyt v rozsahu několika let, avšak podpora je zde minimální. Druhý typ umožňuje klientům v zařízení pobývat pouze několik měsíců, ale poskytuje propracovanou koncepci zaměřenou na resocializaci klienta. Důležité je zmínit, že pro danou službu neexistuje závazný standard (Matoušek, 2016, s. 53).

Smysl domů na půl cesty můžeme spatřovat v podpoře mladých dospělých jedinců v jejich úsilí začít žít život směřující k naplnění jejich představ a přání. Snahou je také podpořit klienty v uvědomění si jejich schopností a dovedností, pomoci jim zorientovat se ve společnosti a lépe se do ní zařadit. Dále také předejít závislosti na sociálních službách (Pomoc v nouzi, o.p.s., 2010).

Významným bodem v oblasti problematiky domů na půl cesty je jejich kapacita, která je nedostačující a je potřeba ji posílit. Zároveň je potřeba zabránit tomu, aby zde bydleli lidé, kteří nemají podporu ze strany rodiny společně s jedinci, jenž byli (v některých případech opakovaně) ve výkonu trestu odnětí svobody (Prokop, Prokop, 2015, s. 224). Dalším významným bodem, kterému by měla být věnována pozornost, je délka doby pobytu v daném zařízení. Délka doby pobytu by měla být řešena individuálně a neměla by být striktně omezena na jeden rok. To se jeví jako zcela pochopitelné, přihlédneme-li k současné situaci a k tomu, jaká je výše nájemného. Nájemci jsou omezeni finančními prostředky, menších bytů je nedostatek a klienti se v mnoha případech nemohou vrátit zpět do své původní rodiny (Prokop, Prokop, 2015, s. 180).

V rámci systému následné péče, složeného z podpůrných nástrojů pro klienty odcházející ze systému náhradní výchovné péče, si kromě domů na půl cesty můžeme uvést:

- azylové domy – jsou pobytovou službou určenou na přechodnou dobu pro osoby v nepříznivé sociální situaci v souvislosti se ztrátou bydlení,
- noclehárny – jsou ambulantní služba, která svým klientům zprostředkuje pomoc při osobní hygieně nebo zajistí podmínky pro osobní hygienu a poskytne přenocování,

- denní centra – zahrnují ambulantní službu pro osoby, které mají sníženou soběstačnost v důsledku věku, zdravotního postižení či chronického onemocnění nebo jejich situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby,
- chráněné bydlení – představuje pobytovou službou určenou jedincům, kteří v důsledku duševního onemocnění mají sníženou soběstačnost nebo se nacházejí v situaci, kdy potřebují pomoc jiné fyzické osoby, tato služba je poskytována v podobě skupinového bydlení,
- systém sociálního bydlení – zahrnuje sociální byty, ale i také i ubytovny (Prokop, Prokop, 2015, s. 16).

V souvislosti s podpůrnými nástroji pro klienty odcházející ze systému náhradní výchovné péče by bylo potřebné zvýšit počet tréninkových, přechodných či sociálních bytů (Prokop, Prokop, 2015, s. 180).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Tato kapitola se věnuje metodologii výzkumného šetření dané práce. Dle výzkumného problému jsme si vydefinovali výzkumné cíle, výzkumné otázky a v neposlední řadě také hypotézy a další s tím související skutečnosti.

Alfou a omegou teoretické části práce je kapitola zaměřená na hodnoty a hodnotovou orientaci. Zde jsme několikrát zmínili, jak velký vliv má prostředí na utváření hodnot jedince. Vzhledem k počtu dětí na jednoho pracovníka v ústavních zařízeních není možné uplatňovat individuální přístup v takové míře, jak by bylo žádoucí. Dětem v ústavních zařízeních se dostává především uspokojení základních životních potřeb, avšak citové potřeby bývají často neuspokojeny. Pozornost si snaží často vydobýt tím, že se chovají neukázněně a vychovávají se mezi sebou prostřednictvím napodobování tím, že si vzájemně předávají negativní způsoby chování. V souvislosti s tím nemají jasně ucelená správná pravidla chování oproti dětem vyrůstajících v rodinném prostředí, kterým se věnují jejich rodiče, tato skutečnost pro ně může být matoucí a dochází tak k formování negativních hodnot. Přestože každý člověk reaguje na vnější prostředí odlišně a v jiné intenzitě, nelze popřít skutečnost, že stěžejním aspektem ve výchově dítěte je naplnění všech životních potřeb a vývoj v harmonickém prostředí. Vzhledem k tomu, že se zde zabýváme jedinci, kteří absolvovali ústavní výchovu, vyvstává nám myšlenka zaobírající se tím, jaké jsou hodnoty a hodnotové preference jedinců po ukončení ústavní výchovy. Zajímá nás, do jaké míry byl vliv ústavní výchovy rozhodující při utváření hodnot u těchto jedinců, přihlédneme-li k tomu, že pobyt v ústavní péči představuje velký zásah do jejich života a zároveň je také přetrvávající překážkou po jeho ukončení. Tudíž cílem a smyslem téhle práce je „hodnotová orientace mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy.“

4.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním výzkumným cílem je: „**Zjistit hodnotovou orientaci mladých dospělých žijících v domech na půl cesty.**“ Z hlavního výzkumného cíle dále vyplývají dílčí výzkumné cíle, na které jsme se během výzkumného šetření zaměřili.

Dílčí výzkumné cíle:

1. Zjistit hodnotové typy uživatelů domů na půl cesty s nejvyšší preferencí.
2. Identifikovat hodnotové typy uživatelů domů na půl cesty s nejnižší preferencí.

3. Určit rozdíly v preferovaných hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska pohlaví.
4. Určit rozdíly v preferovaných hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska dosaženého vzdělání.

4.2 Výzkumné otázky

Na základě výše uvedených výzkumných cílů vznikly výzkumné otázky. Hlavní výzkumnou otázkou se ptáme: „**Jaká je hodnotová orientace mladých dospělých žijících v domech na půl cesty?**“.

Dále je důležité zmínit dílčí výzkumné otázky, které v podstatě řídily a dávaly směr sběru dat. Vzhledem k tomu, že třetí a čtvrtá dílčí výzkumná otázka má relační charakter, nám vyvstaly dvě hypotézy.

Dílčí výzkumné otázky:

1. Jaké hodnotové typy uživatelé domů na půl cesty označují s nejvyšší preferencí?
2. Jakým hodnotovým typům uživatelé domů na půl cesty přiřazují nejnižší preferencí?
3. Jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska pohlaví?
  - **H1:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.
4. Jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska dosaženého vzdělání?
  - **H2:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a dosaženým vzděláním u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.

Při stanovování hypotéz čerpáme z teoretických a empirických studií zaměřených na problematiku hodnot. Vycházíme především z výzkumů Řehákové, (2006, s. 122) a z publikace Prudkého (2004, s. 17), který zde zmiňuje výsledky výzkumů realizovaných v letech 1990 – 1999 Institutem pro výzkum veřejného mínění a dále také výsledky výzkumů Evropské hodnoty (European Value Study – EVS).

V souvislosti s formulací první hypotézy se opíráme o výsledky výzkumu Řehákové (2006, s. 122), která uvádí, že hodnoty mužů jsou spojeny více s instrumentálními hodnotami, kde řadíme především moc. Oproti tomu u žen byl shledán důraz spíše na hodnoty zaměřené na pomáhání druhým a porozumění.

Při formulaci druhé hypotézy vycházíme ze slov Prudkého (2004, s. 17), který ve svém shrnutí výsledků zmiňovaných výzkumů hovoří o tom, že „*mezi hodnotami vyznávanými studenty vysokých škol a celou populací jsou jasné rozdíly, významné rozdíly jsou také mezi studenty různých typů vysokých škol*“.

4.3 Pojetí výzkumného šetření

Disman (2011, s. 286) říká, že „*cílem kvantitativního výzkumu je testování již existujících teorií, hypotéz, nikoli jejich vytváření. Na základě hypotéz výzkumník stanoví proměnné, které bude sledovat standardizovanými metodami na výzkumném vzorku, a které statisticky vyhodnotí a interpretuje*“. Z toho důvodu jsme se rozhodli pojmout výzkum kvantitativní formou, neboť chceme ověřit Schwartzovu rozsáhlou teorii, jež se věnuje zkoumání hodnotových priorit. Cílem teorie bylo odhalit existenci nějaké univerzální struktury hodnot, jež by byla společná pro většinu společnosti, dále také zda tyto hodnoty mají shodný či obdobný význam pro všechny a zda je tato struktura celistvá.

4.4 Výběr výzkumného souboru

Základní výzkumný soubor tvoří mladí dospělí, jež prošli ústavní výchovou a v současné době využívají sociální službu – dům na půl cesty, jsou tedy ve věku od 18 do 26 let. V současné době je v České republice zřízeno celkem 34 domů na půl cesty. O bližší charakteristice uživatelů domů na půl cesty je možné se dočíst v samostatné kapitole, jež se věnuje domům na půl cesty jako sociální službě.

Vzhledem k tomu, že daní respondenti jsou obtížně přístupní a těchto zařízení není mnoho, je počet respondentů velmi limitován. Avšak k dispozici nám byla tři zařízení zprostředkovaná a zpřístupněna na základě známé kontaktní osoby, z toho důvodu jsme zvolili metodu dostupného výběru.

Tyto tři zmíněné organizace, jejichž uživatelé přistoupili na výzkumné šetření, představují výběrový výzkumný soubor. Výzkumné šetření se realizovalo ve zlínském spolku, který nese název Pod křídly. Tento spolek má své domy rozptýleny ve více městech, působí jak ve Zlíně, tak také v Kostelci u Zlína, ve Vsetíně a Valašském Meziříčí. Souhrnná kapacita těchto domů je 42 bytových jednotek. Dalším domem na půl cesty, v němž probíhalo výzkumné šetření, je Dům na půl cesty v Pohořelicích zastřešen Sdružením pěstounských rodin z. s., tuto službu využívá aktuálně 10 klientů. Dotazníky byly rozdány také v domě

na půl cesty v rámci Diakonie ČCE – středisko v Sobotíně, zde lze službu nabídnout maximálně 12 klientům. Dále se výzkumu zúčastnili také uživatelé domu na půl cesty, jež je zřizován přímo statutárním městem Brno, zařízení může své služby poskytnout také maximálně 10 klientům.

Z těchto tří zařízení bylo osloveno celkem 61 osob. Návratnost dotazníků činila 86,8 %, tedy 53 dotazníků, avšak platně vyplněných dotazníků bylo 46.

4.5 Technika výzkumného šetření

Hodnotovou orientaci mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy zjišťujeme prostřednictvím měřicího nástroje, který se vyvíjel v ruku v ruce s již zmiňovanou teorií hodnotových priorit. Tento měřicí nástroj zjišťuje hodnotovou orientaci pomocí portrétů, jedná se o standardizovaný dotazník profesora **Schwartz** s názvem **Portrait Values Questionnaire (PVQ)**. Je považován za prostředek, který má potenciál být univerzální a úplný. Při měření hodnotových orientací a zjišťování hodnot je v současnosti mezi výzkumníky jedním z nejužívanějších (Řeháková, 2006, s. 108). Dotazník obsahuje celkem 23 položek, z čeho dvě položky jsou uzavřené a jejich charakter je doplňující, táží se na pohlaví a nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Zbylé položky představují 21 portrétů různých typů osobností, mají formu výroků, jež jsou pro ně typické. Respondent pak následně porovnává, s kterým z uvedených portrétů se nejvíce ztotožňuje a vybírá svou odpověď z šesti možných odpovědí: velmi se podobá, podobá se mi, podobá se mi trochu, podobá se mi málo, nepodobá se mi, vůbec se mi nepodobá. Tyto možnosti odpovědí jsou zaznamenány na numerické šestistupňové škále s bipolárním uspořádáním.

Na základě těchto portrétů bylo vytvořeno deset hodnotových typů – *samostatnost, stimulace, požitkářství, úspěch, moc, bezpečnost, konformismus, tradice, benevolence, univerzalizmus*. Přehled jednotlivých hodnotových portrétů seřazených do hodnotových typů vyjadřuje níže uvedená tabulka, číslo uvedené v závorce určuje pořadí položky v dotazníku.

Tabulka 1 Rozdělení jednotlivých hodnotových portrétů do hodnotových typů

Hodnotový typ	Hodnotové portréty osobností
<i>Samostatnost</i>	Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem. (1)

	Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých. (11)
<i>Stimulace</i>	Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí. (6) Vyhledává dobrodružství, rád riskuje. Chce mít vzrušující život. (15)
<i>Požitekárství</i>	Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává. (10) Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení. (21)
<i>Úspěch</i>	Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá. (4) Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl. (13)
<i>Moc</i>	Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci. (2) Je pro něj důležité, aby jej lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne. (17)
<i>Bezpečnost</i>	Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost. (5) Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany. (14)
<i>Konformismus</i>	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat

	<p>pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje. (7)</p> <p>Je pro něj důležité, aby se vždy choval spóřádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné. (16)</p>
<i>Tradice</i>	<p>Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se na sebe upoutávat pozornost. (9)</p> <p>Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se pořádají v jeho náboženství nebo v rodině. (20)</p>
<i>Benevolence</i>	<p>Je pro něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho. (12)</p> <p>Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí. (18)</p>
<i>Univerzalismus</i>	<p>Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti. (3)</p> <p>Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět. (8)</p> <p>Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá. (19)</p>

Zdroj: vlastní zpracování

Každý hodnotový typ je tvořen dvěma položkami, tedy hodnotovými portréty, pouze univerzalismus v sobě zahrnuje tři položky. V případě, že chceme získat číselnou hodnotu uvedených hodnotových typů a zjistit tak rozdílnost v datech, spočítáme aritmetický průměr součtových indexů položek spadajících do jednotlivých hodnotových typů.

Řeháková (2006, s. 126) uvádí, že vnitřní reliabilita položek (vyjádřena koeficientem Cronbachovo alfa) zaměřující se na měření určitého hodnotového typu je většinou nízká. Je to dáno tím, že součtový index vychází z malého počtu položek a tím, že některé hodnotové typy v sobě ukrývají širokou definici s více složkami. V tomto případě doporučuje kombinaci sousedních hodnotových typů do vyšších hodnotových typů, tím docílíme spolehlivějších indexů širší hodnotové orientace (Řeháková, 2006, s. 116).

Existence sousedních hodnotových typů byla zjištěna v průběhu modifikace teorie, kdy byly odhaleny a specifikovány dynamické vztahy mezi hodnotovými typy. Tyto vazby se zakládají na analýze podobnosti cílů definujících každý hodnotový typ. Z toho důvodu byly vytvořené vyšší hodnotové typy složené ze sousedních hodnotových typů.

Uvedené hodnotové typy je tedy možné v analýze dat dále kombinovat do následujících vyšších hodnotových typů – *otevřenost změně*, *posílení ega*, *konzervativnost*, *překročení sebe sama*.

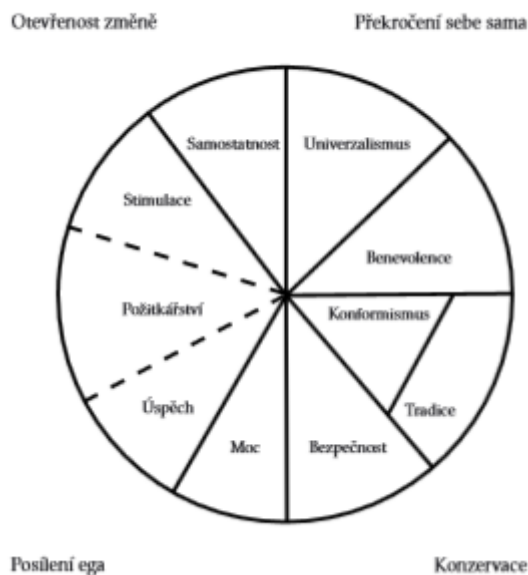
Tabulka 2 Dělení do vyšších hodnotových typů dle podobnosti motivace a cílů

Vyšší hodnotové typy	Hodnotové typy
<i>Otevřenost změně</i>	Samostatnost, stimulace, požitkářství
<i>Posílení ega</i>	Úspěch, moc
<i>Konzervativnost</i>	Bezpečnost, konformismus, tradice
<i>Překročení sebe sama</i>	Benevolence, univerzalizmus

Zdroj: vlastní zpracování

Vztah mezi konfliktními a souladnými hodnotovými typy osobnosti vystihuje níže uvedené kruhové schéma.

Obrázek 1 Kruhové schéma vztahů mezi deseti hodnotovými typy

Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot

Zdroj: Řeháková, 2006, s. 112

Číselná hodnota vyšších hodnotových typů je dána aritmetickým průměrem součtových indexů mezi jednotlivými sousedními hodnotovými typy. Čím vyšší je hodnota tohoto aritmetického průměru, tím více můžeme usuzovat, že se jedná o preferovaný vyšší hodnotový typ.

4.6 Způsob zpracování dat

Vzhledem k tomu, že námi získaná data mají kvantitativní charakter a pro jejich interpretaci je nutné je určitým způsobem uspořádat a následně statisticky zpracovat, rozhodli jsme, se proto použít popisnou statistiku. Prostřednictvím programu Excel jsme si data nejdříve setřídili a zaznamenali si jejich četnost do vytvořené tabulky. Další vyhodnocování jsme uskutečnili v programu Statistica.

Pro **zjištění hodnotové orientace mladých dospělých žijících v domech na půl cesty** jsme vypočítali průměrné skóre jednotlivých hodnotových typů, abychom však předešli nízké vnitřní reliabilitě dat a mohli tak realizovat detailnější interpretaci, spočítali jsme také průměr vyšších hodnotových typů. Na základě průměrného skóre jednotlivých hodnotových typů můžeme usuzovat, jaké jsou **nejvíce preferované hodnotové typy uživatelů domů na půl cesty** a **nejméně preferované hodnotové typy uživatelů domů na půl cesty** a zodpovědět si tak první a druhou dílčí výzkumnou otázku. Vzhledem k tomu, že jsme si vědomi toho,

že průměr nemusí vždy poskytovat komplexní informace, budeme také pracovat s mírou variability.

V rámci výzkumu nás také zajímá, **jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska pohlaví a jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska dosaženého vzdělání**, zde je opět v obou případech zjišťováno průměrné bodové skóre ve vztahu k pohlaví a dosaženému vzdělání.

Na základě těchto dílčích výzkumných otázek vyvstaly již zmiňované dvě hypotézy:

- **H1:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.
- **H2:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a dosaženým vzděláním u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.

Tyto hypotézy je nutné dále ověřit, tudíž obě hypotézy testujeme prostřednictvím chí-kvadrátu.

5 ANALÝZA DAT

Obsahem téhle kapitoly bude analýza dat získaných dotazníkovým šetřením, které se konalo od října 2018 do února 2019 ve výše zmíněných zařízeních. Pro lepší přehlednost bude následující analýza dat členěna do několika podkapitol dle dílčích výzkumných otázek.

5.1 Složení výzkumného souboru z hlediska pohlaví a vzdělání

Jak jsme si již uvedli, námi využívaný výzkumný nástroj se skládal z 21 výroků, k těmto výrokům jsme na úvod přiřadili dvě další položky, jež měly identifikační charakter, dotazovali jsme se na pohlaví a nejvyšší dosažené vzdělání respondentů.

Následující tabulka nám vyjadřuje, kolik bylo ve výzkumném souboru zastoupeno žen a kolik mužů. Z celkového počtu 46 respondentů se výzkumu účastnilo 27 žen a 19 mužů, respektive ženské pohlaví tvořilo 59 % a mužské 41 %.

Tabulka 3 Složení dotazovaných dle pohlaví

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ženy	27	59 %
Muži	19	41 %
Celkem	46	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Dále nás zajímalo, jakého nejvyššího vzdělání dosáhli uživatelé domů na půl cesty, kde probíhalo výzkumného šetření. U položky byly na výběr čtyři možnosti odpovědí: základní vzdělání, středoškolské vzdělání s výučním listem, středoškolské vzdělání s maturitou, vysokoškolské vzdělání. Z odpovědí je zřejmé, že námi dotazovaní respondenti mají ve většině případů pouze základní vzdělání nebo středoškolské vzdělání s výučním listem. V procentuálním vyjádření se jedná o 56,5 % osob se základním vzděláním a 43,5 % osob se středoškolským vzděláním s výučním listem. Možnost středoškolského vzdělání s maturitou nebo vysokoškolského vzdělání nikdo z dotazovaných neoznačil, tudíž s těmito možnostmi odpovědí dále nepracujeme.

Zmíněné údaje znázorňuje níže vytvořená tabulka.

Tabulka 4 Složení dotazovaných dle nejvyššího dosaženého vzdělání

Nejvyšší dosažené vzdělání	Absolutní četnost	Relativní četnost
Základní vzdělání	26	56,5 %
Středoškolské vzdělání s výučním listem	20	43,5 %
Celkem	46	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

5.2 Preference hodnotových typů mladých dospělých v domech na půl cesty

V následující části se budeme věnovat zodpovězení první a druhé dílčí výzkumné otázky, jejichž znění je následující: „**Jaké hodnotové typy uživatelé domů na půl cesty označují s nejvyšší preferencí?**“ a „**Jakým hodnotovým typům uživatelé domů na půl cesty přiřazují nejnižší preferenci?**“.

Pro vyhodnocení dotazníku bylo klíčové, jakého průměrného skóre respondenti dosáhli u jednotlivých hodnotových typů. Z tabulky můžeme vidět, že hodnoty se výrazně neliší, ale za nejpreferovanější hodnotový typ můžeme považovat „**požitkářství**“, s průměrným skóre 5,021 a za nejméně preferovaný hodnotový typ můžeme označit „**konformismus**“, s průměrným skóre 3,652. Poměrně vysokého průměrného skóre dosáhl také hodnotový typ „**benevolence**“ a „**samostatnost**“, tyto dva hodnotové typy mají průměr 4,858 a 4,815. Nízkými čísly respondenti označovali také hodnotové typy „**tradice**“ a „**moc**“, kdy „**tradice**“ měla průměr 3,880 a „**moc**“ 3,913.

Tabulka 5 Preference hodnotových typů uživatelů domů na půl cesty

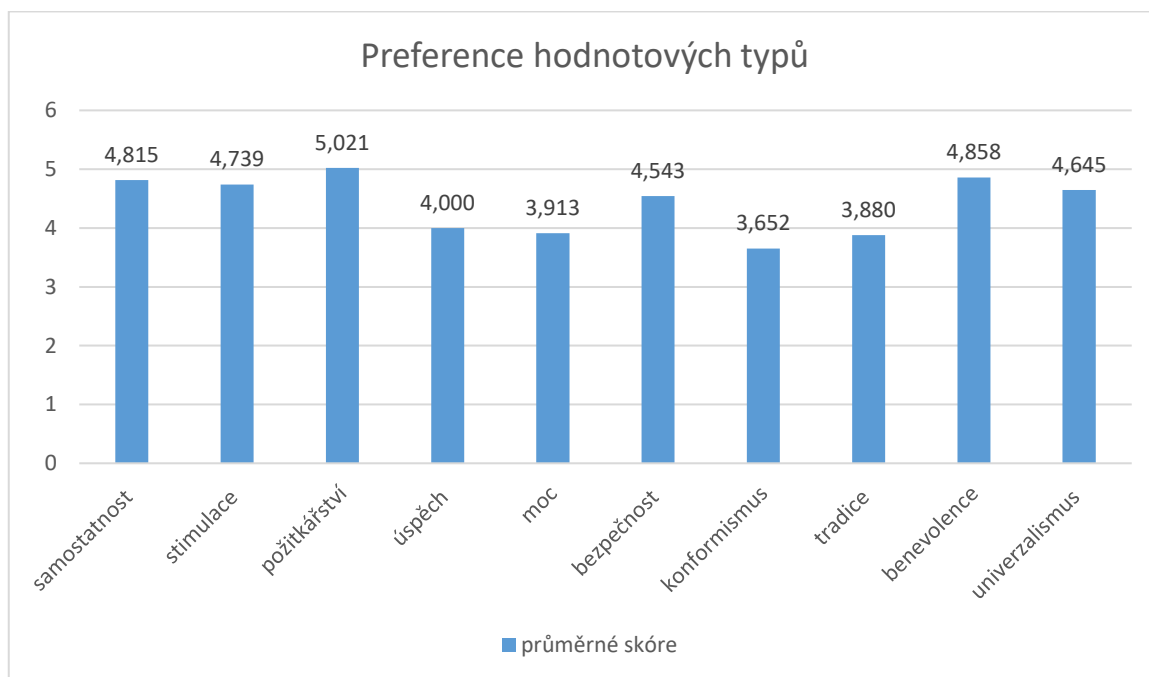
Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Směr. Odchylka
Samostatnost	46	4,815	1,000	6,000	1,185
Stimulace	46	4,739	1,000	6,000	1,316

Požitkářství	46	5,021	2,000	6,000	1,119
Úspěch	46	4,000	1,000	6,000	1,398
Moc	46	3,913	1,000	6,000	1,472
Bezpečnost	46	4,543	1,000	6,000	1,409
Konformismus	46	3,652	1,000	6,000	1,543
Tradice	46	3,880	1,000	6,000	1,602
Benevolence	46	4,858	1,000	6,000	1,280
Univerzalizmus	46	4,645	1,000	6,000	1,413

Zdroj: vlastní zpracování

Vyčíslené údaje v předchozí tabulce jsou pro lepší přehlednost graficky zpracované v níže uvedeném grafu.

Graf 1 Preference hodnotových typů

Zdroj: vlastní zpracování

Pro zajímavost jsme uvedené hodnotové typy sdružili do čtyř vyšších hodnotových typů dle jejich příbuznosti, jak to doporučuje profesor Schwartz. Zde lze rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi vnímat skutečně výrazněji. Přičemž vyšší hodnotový typ „**otevřenost změně**“ je dle námi získaných dat nejvíce preferovaný, oproti tomu vyšší hodnotový typ „**posílení ega**“ má průměrné skóre nejnižší. V číslech to tedy znamená, že „**otevřenost změně**“ má průměr 4,858 a „**posílení ega**“ 3,956.

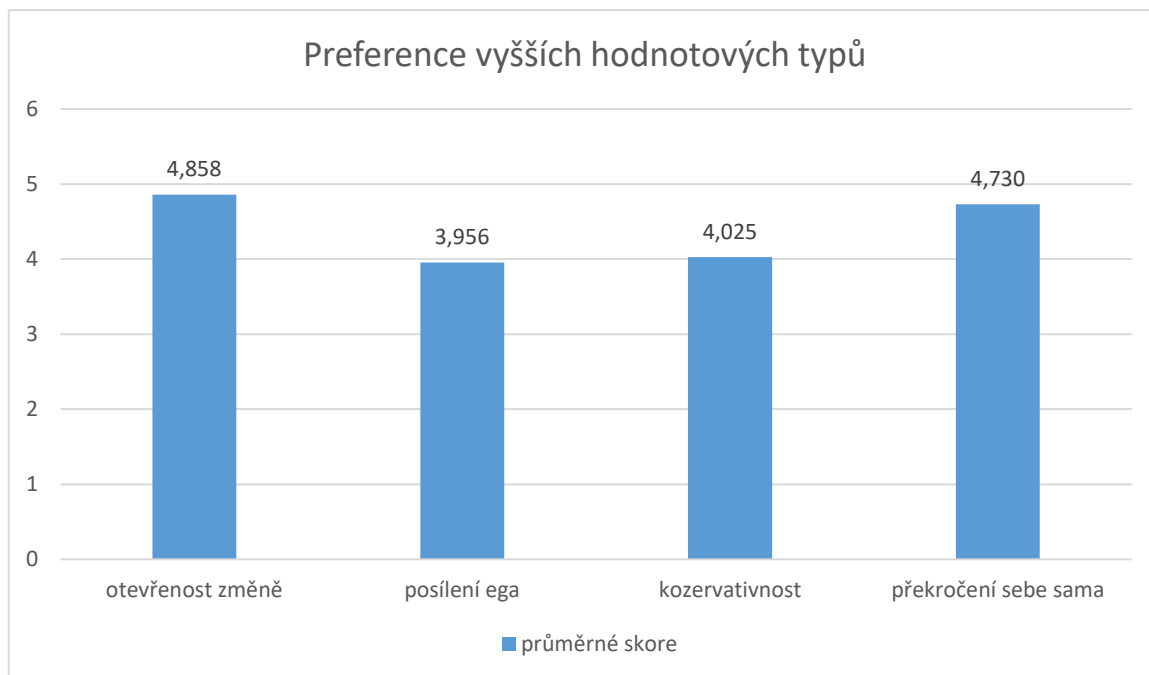
Tabulka 6 Preference vyšších hodnotových typů uživatelů domů na půl cesty

Vyšší hodnotový typ	Platných N	Průměr	Minimum	Maximum	Směr. Odchylka
Otevřenost změně	46	4,858	1,000	6,000	1,211
Posílení ega	46	3,956	1,000	6,000	1,433
Konzervativnost	46	4,025	1,000	6,000	1,562
Překročení sebe sama	46	4,730	1,000	6,000	1,363

Zdroj: vlastní zpracování

Následující graf vypovídá o číselných údajích uvedených v předchozí tabulce.

Graf 2 Preference vyšších hodnotových typů

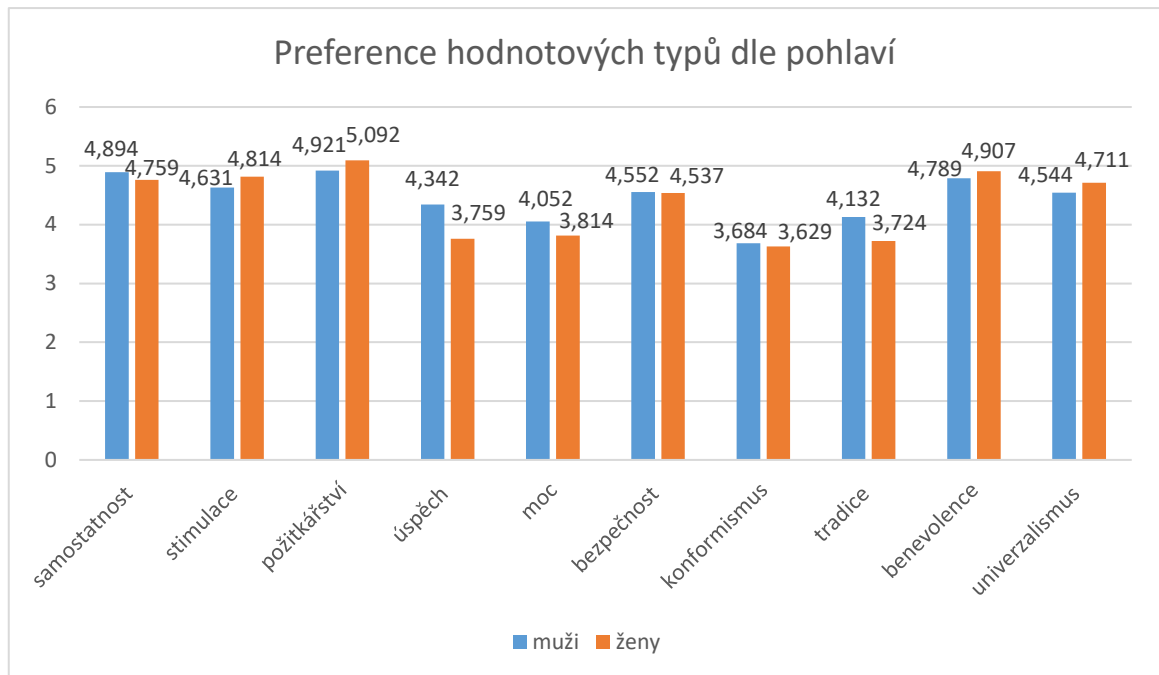
Zdroj: vlastní zpracování

5.3 Rozdíly v hodnotové orientaci z hlediska pohlaví

Dále jsme se v rámci třetí dílčí výzkumné otázky zaměřili také na rozdílné vnímání hodnot dle pohlaví. Její znění je: „**Jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska pohlaví?**“ Z grafu můžeme vyčíst, že rozdílná preference hodnotových typů z hlediska pohlaví je nejvýraznější u hodnotového typu „úspěch“ a „tradice“. Přičemž muži přisuzují „úspěchu“ mnohem větší důležitost než ženy, tedy u mužů dosáhl hodnotový typ „úspěch“ průměrného skóre 4,342 a u žen 3,759. Hodnotový typ „tradice“ opět více upřednostňují muži, kdy „tradice“ má u mužského pohlaví průměr 4,132 a u ženského pohlaví 3,724.

Srovnání dosaženého skóre u žen a mužů znázorňuje následující graf.

Graf 3 Hodnotová orientace dle pohlaví

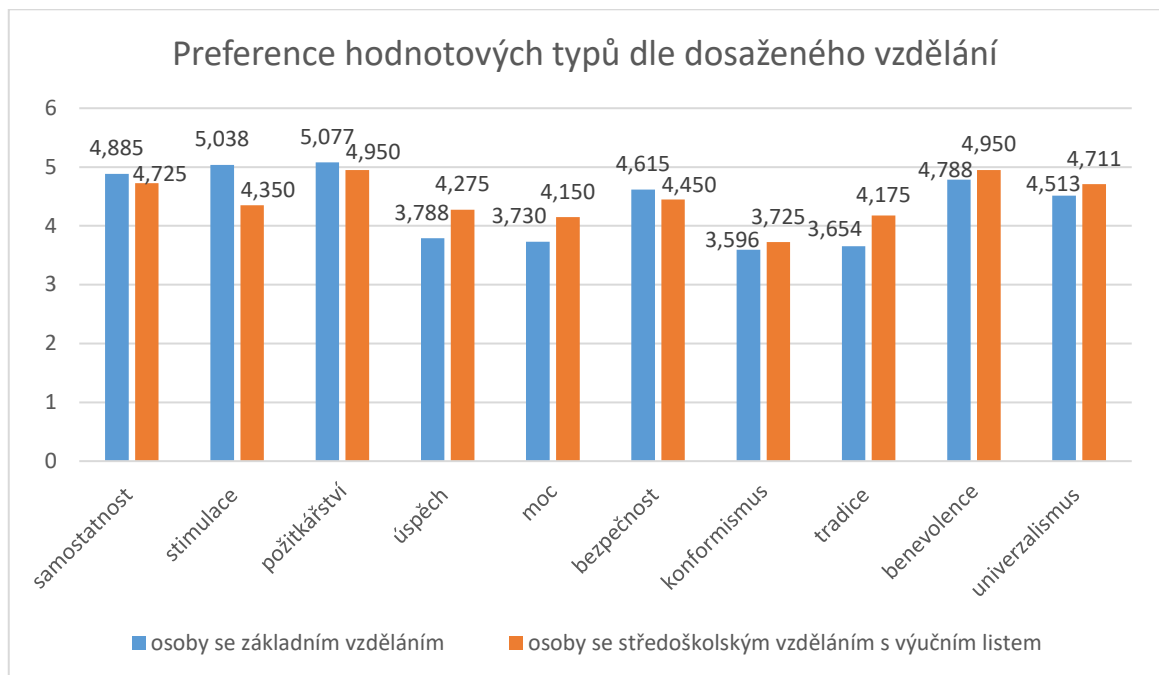
Zdroj: vlastní zpracování

5.4 Rozdíly v hodnotové orientaci z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka se zabírala rozdílným vnímáním důležitosti hodnotových typů z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání, její konkrétní znění je: „**Jaké jsou rozdíly v hodnotových typech uživatelů domů na půl cesty z hlediska dosaženého vzdělání?**“ Výraznější rozdíly mezi osobami se základním vzděláním a osobami se středoškolským vzděláním s výučním listem jsme mohli zaznamenat především u hodnotového typu „**stimulace**“. Kdy vyšší průměrné skóre bylo vykázáno u osob se základním vzděláním, tyto osoby dosáhly průměrného skóre 5,038, osoby se středoškolským vzděláním s výučním listem měly v tomhle případě průměr 4,350. Naopak u hodnotového typu „**úspěch**“ měly vyšší průměrné skóre osoby se středoškolským vzděláním s výučním listem a to 4,275, osoby se základním vzděláním nepovažují tento hodnotový typ za tolik významný, neboť jejich průměrné skóre je 3,788. Obdobně je tomu u hodnotového typu „**moc**“, kdy opět můžeme vidět, že osoby se středoškolským vzděláním s výučním listem mu přisuzují větší důležitost, jejich průměrné skóre je 4,150 a u osob se základním vzděláním 3,730. Také hodnotový typ „**tradice**“ je upřednostňovanější u osob, které mají své vzdělání ukončené výučním listem, neboť jejich průměr je 4,175 a u jedinců se základním vzděláním je 3,654.

Graf vypovídá o rozdílném vnímání hodnot osob z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání.

Graf 4 Hodnotová orientace dle nejvyššího dosaženého vzdělání

Zdroj: vlastní zpracování

5.5 Testování hypotéz

V této části práce se budeme věnovat testování hypotéz. Jak jsme si již v předchozí části textu avizovali, stanovili jsme si celkem dvě hypotézy, které jsou následující:

- **H1:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.
- **H2:** Předpokládáme, že mezi preferovanými hodnotovými typy a dosaženým vzděláním u uživatelů domů na půl cesty existují rozdíly.

Vzhledem k charakteru proměnných jsme v obou případech hypotéz zvolili test nezávislosti chí – kvadrát pro kontingenční tabulku.

V souvislosti s první hypotézou si formulujeme nulovou a alternativní hypotézu:

- H_0 : Mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím u uživatelů domů na půl cesty neexistují statisticky významné rozdíly.
- H_A : Mezi preferovanými hodnotovými typy a pohlavím u uživatelů domů na půl cesty existují statisticky významné rozdíly.

V následující tabulce je znázorněn výpočet testového kritéria.

Tabulka 7 Výpočet testového kritéria – hodnotové typy vs. pohlaví

Hodnotové typy	P ženy	P muži	Σ	O ženy	O muži	$\frac{(P-O)^2}{O}$ Ženy	$\frac{(P-O)^2}{O}$ Muži
Samostatnost	4,759	4,894	9,653	4,783	4,869	0,00012	0,00013
Stimulace	4,814	4,631	9,445	4,679	4,765	0,00390	0,00380
Požitkářství	5,092	4,921	10,013	4,961	5,051	0,00350	0,00330
Úspěch	3,759	4,342	8,101	4,014	4,087	0,01620	0,01591
Moc	3,814	4,052	7,866	3,897	3,968	0,00177	0,00178
Bezpečnost	4,537	4,552	9,089	4,503	4,585	0,00026	0,00024
Konformismus	3,629	3,684	7,313	3,623	3,689	0,000009	0,000006
Tradice	3,724	4,132	7,856	3,892	3,963	0,00733	0,00720
Benevolence	4,907	4,789	9,696	4,804	4,892	0,00220	0,00217
Univerzalizmus	4,711	4,544	9,255	4,586	4,669	0,00340	0,00334
Σ	43,746	44,541	88,287 (n)	---	---	---	---

Zdroj: vlastní zpracování

Po vypočtu hodnoty testového kritéria $\chi^2=0,077$ a následném srovnání s kritickou hodnotou 16,92 na hladině významnosti $\alpha=0,05$ a počtu stupňů volnosti 9, vidíme, že námi vypočítané testové kritérium je menší, a proto potvrzujeme nulovou hypotézu ($\chi^2_{0,05}(9) = 16,92 > \chi^2=0,077$).

Také v rámci druhé hypotézy jsme si stanovili nulovou a alternativní hypotézu:

- H_0 : Mezi preferovanými hodnotovými typy a nejvyšším dosaženým vzděláním u uživatelů domů na půl cesty neexistují statisticky významné rozdíly.
- H_A : Mezi preferovanými hodnotovými typy a nejvyšším dosaženým vzděláním u uživatelů domů na půl cesty existují statisticky významné rozdíly.

V tomhle případě je výpočet testového kritéria následující:

Tabulka 8 Výpočet testového kritéria – hodnotové typy vs. vzdělání

Hodnotové typy	P – Zš	P – SOU	Σ	O – Zš	O – SOU	Zš $\frac{(P-O)^2}{o}$	SOU $\frac{(P-O)^2}{o}$
Samostatnost	4,885	4,725	9,610	4,757	4,853	0,00340	0,00340
Stimulace	5,038	4,350	9,388	4,647	4,741	0,03300	0,03220
Požitkářství	5,077	4,950	10,027	4,963	5,064	0,00260	0,00250
Úspěch	3,788	4,275	8,063	3,991	4,072	0,01030	0,01000
Moc	3,730	4,150	7,880	3,901	3,980	0,00750	0,00720
Bezpečnost	4,615	4,450	9,065	4,487	4,570	0,00360	0,00320
Konformismus	3,596	3,725	7,321	3,624	3,697	0,00022	0,00210
Tradice	3,654	4,175	7,829	3,875	3,954	0,01300	0,01240
Benevolence	4,788	4,950	9,738	4,820	4,917	0,00021	0,00022
Univerzalizmus	4,513	4,816	9,329	4,618	4,711	0,00240	0,00230
Σ	43,684	44,566	88,250 (n)	---	---	---	---

Zdroj: vlastní zpracování

Porovnáme-li námi vypočítanou hodnotu testového kritéria $\chi^2=0,14986$ s kritickou hodnotou 16,92 na hladině významnosti $\alpha=0,05$ a počtu stupňů volnosti 9, zjistíme, že je menší, a proto nezamítáme nulovou hypotézu ($\chi^2_{0,05}(9) = 16,92 > \chi^2=0,14986$).

V obou případech testování hypotéz nebyly splněny podmínky pro aplikování testu dobré shody chí-kvadrát pro kontingenční tabulku. Data nesmí porušit důležité předpoklady chí – kvadrátu, tedy více jak 20% políček očekávané četnosti v kontingenční tabulce nesmí být menší než 5 a zároveň očekávaná četnost nesmí být menší než 1, což se v daných případech nepodařilo dodržet.

6 DISKUZE

V téhle kapitole se budeme snažit zhodnotit, jak úspěšní jsme byli v našem výzkumném šetření a jakých výsledků jsme se dobrali. Pokusíme se vytvořit výstup z předchozí analýzy dat a zodpovědět si hlavní výzkumnou otázku.

V rámci první a druhé dílčí výzkumné otázky jsme zjišťovali nejvíce a nejméně preferované hodnotové typy. Z předešlé kapitoly vyplynulo, že hodnotové typy „**požitkářství**“, „**benevolence**“ a „**samostatnost**“ jsou považovány našimi respondenty za nejdůležitější. Bylo by vhodné si přiblížit, jaké konkrétní hodnoty v sobě tyto hodnotové typy skrývají. Řeháková (2006, s. 109) dává „**požitkářství**“ do souvislosti s potřebou uspokojení svých potřeb a prožití potěšení, zábavy, cílem je zde rozkoš. Řeháková (2006, s. 122) ve své metodologické příručce k danému standardizovanému dotazníku uvádí, že tento hodnotový typ má vyšší pozici v hierarchii hodnot u osob mladšího věku. Našimi respondenty jsou mladí dospělí, tudíž tyto dvě skutečnosti spolu korespondují. Také „**benevolence**“ měla u uživatelů domů na půl cesty vyšší průměrné skóre, ta bývala dříve dávána do spojitosti s prosociálním chováním. V současné době jedinci, kteří vnímají tento hodnotový typ jako významný, se zajímají o prosperitu svých blízkých osob a usilují o její zvětšení. To můžeme považovat za pozitivní zjištění, protože starání se o blaho a zájmy druhých osob jsou ideje, ke kterým je potřeba se hlásit, jak již v přecházející teorii avizoval Vávra (2007, s. 63). Dále hodnotový typ „**samostatnost**“ si můžeme definovat jako potřebu nezávislého myšlení, autonomie a zvědavosti (Řeháková, 2006, s. 109). O autonomii v souvislosti s mladou dospělostí jsme se zmínili v teoretické části dané práce, kde Skorunková (2013, s. 123) mezi psychické znaky dospělosti zařadila právě onu samostatnost související s větší sebejistotou, zmínila také potřebu svobody ve vlastním rozhodování a chování.

U uživatelů domů na půl cesty, kde probíhalo naše výzkumné šetření, jsou nejméně preferované hodnotové typy „**konformismus**“, „**tradice**“ a „**moc**“. Pokud bychom si opět blíže specifikovali, co v sobě „**konformismus**“ zahrnuje, zjistili bychom, že hovoříme o sebekázni. Je dáván do spojitosti s předpoklady, že jedinci potlačují své sklony, které by mohly být společností považovány za rušivé nebo určitým způsobem nepřijatelné (Řeháková, 2006, 110). Respondenti účastníci se našeho výzkumu vykávali nízké skóre u „**konformismus**“, z výsledků tedy vyplývá, že námi dotazovaní respondenti nepovažují dodržování norem za příliš významné. To můžeme dát do souvislosti se slovy Matějčka (1997, s. 39), který prováděl longitudinální výzkum na dětech vyrůstajících v ústavní péči. Ve svých výsledcích

hovoří o slabé sociální integraci u osob ovlivněných ústavní výchovou a o vykazování mimořádně vysoké míry kriminality, především u mužů. S příliš velkým důrazem se uživatelé domů na půl cesty nepřiklání k „**tradicí**“, obsah daného hodnotového typu v sobě zahrnuje přijetí zvyků a ideálů kultury, v níž se jedinec nachází. Cílem je zde respekt a oddanost tradičním zvykům společnosti (Řeháková, 2006, s. 110). Zde bychom opět mohli spatřovat souvislost s výše zmíněnými slovy Matějčka pojednávajících o nízké sociální integraci jedinců vyrůstajících v institucionální péči. Nízké průměrné skóre zaznamenané u hodnotového typu „**moc**“, by mohlo poukazovat na skutečnost, že uživatelé domů na půl cesty netouží tolik po prestiži či po určité formě uznání a ocenění. Výsledky lze chápat také i tak, že námi dotazované osoby nemají potřebu dominance nad druhými lidmi.

V rámci třetí dílčí výzkumné otázky nás zajímaly rozdíly v preferenci hodnotových typů z hlediska pohlaví. Řekli jsme si, že hodnoty se nijak výrazně neliší, je to dáno menším výzkumným vzorkem. Avšak určité rozdíly byly zaznamenány u hodnotových typů „**úspěch**“ a „**moc**“, kdy u mužského pohlaví byly preferovány více než u ženského pohlaví. Tyto dva hodnotové typy jsou považovány za sousedské a svým charakterem příbuzné, proto je řadíme do vyššího hodnotového typu „**posílení ega**“. Řeháková (2006, s. 122) označuje „**moc**“ jako instrumentální hodnotu a hovoří o tom, že je zdůrazňována především muži. Pohlaví rozdílně vnímala také důležitost hodnotového typu „**tradicie**“, kdy „**tradicie**“ překvapivě dosahovala vyšších čísel u mužů než u žen. Přičemž „**tradicie**“ spadá do vyššího hodnotového typu „**konzervativnost**“ a ta je dle Řehákové (2006, s. 122) typická spíše pro ženského pohlaví.

Poslední dílčí výzkumná otázka se zabírala rozdílnou preferencí hodnotových typů z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání. Matějček (1997, s. 40) uvádí, že osoby vyrůstající v ústavní péči se velmi často ve svém dalším životě vypořádávají s nízkou společenskou kompetencí a vykazují nízkou úroveň vzdělání. Námi realizovaného výzkumu se účastnili respondenti, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání bylo základní nebo středoškolské ukončené výučním listem. Pokud bychom chtěli hledat rozdíly ve vnímání hodnot v těchto dvou kategoriích osob, z výsledků uvedených v kapitole věnované analýze dat bychom mohli vyčíst, že hodnotový typ „**stimulace**“, který v sobě zahrnuje pojmy jako výzva, pestrost podnětů (Řeháková, 2006, s. 122), upřednostňují osoby se základním vzděláním. Naopak u osob se středoškolským vzděláním s výučním listem jsou hodnotové typy „**moc**“ a „**úspěch**“ významnější než u osob se základním vzděláním. Obdobné zjištění uváděli Průcha, Walterová

a Mareš (2013, s. 127), kdy dle nich osoby s vyšší vzděláním považují společenskou prestiž a celkovou osobní úspěšnost za mnohem důležitější než osoby s nižším vzděláním.

V tuhle chvíli jsme se dostali k zodpovězení naší hlavní výzkumné otázky: „**Jaká je hodnotová orientace mladých dospělých žijících v domech na půl cesty?**“ Přestože náš výzkum byl realizován na menším výzkumném vzorku, mohli bychom dle výše uvedených faktů konstatovat, že námi dotazované osoby nemají svou hodnotovou orientaci výrazně odlišnou od osob, jež si také prošly institucionální péčí. Ve své podstatě se hodnotová orientaci uživatelů domů na půl cesty shoduje s obecnými poznatky o osobách vyrůstajících mimo rodinné prostředí. Jejich preferované hodnoty jsou optimální s přihlédnutím k daným okolnostem a odpovídají jejich aktuálnímu věku a dosaženému vzdělání.

ZÁVĚR

Naše hodnoty a hodnotová orientace, jimž je věnována daná práce, jsou formovány a ovlivňovány sociálním prostředím, v němž se nacházíme, ale také i politickou situací, kulturou a tradicemi naší společnosti. S vývojem společnosti se vždy v ruku v ruce mění také její hodnoty, avšak v současné době byla proměna obecně platných hodnot zaznamenána spíše ve spojitosti s jejich devalvací. Z toho důvodu si myslíme, že je důležité se touthle skutečností dále zabírat, proto se zmíněné problematice věnujeme v dané práci. Konkrétně nás zde zajímalo, jak se tato skutečnost odrazila na hodnotové orientaci osob vyrůstajících v ústavní péči a aktuálně pobývajících v domech na půl cesty.

V teoretické části jsme za stěžejní kapitolu považovali tu, která se věnuje hodnotám. Vymezili jsme si, jak lze k hodnotám přistupovat dle různých hledisek a jaký mají význam. Zmínili jsme si, jak problematiku hodnot pojímáme v téhle práci. Zaměřili jsme se také na hodnotovou orientaci a hodnotovou preferenci, prostor byl věnován především rozdílu mezi těmito dvěma souslovími, jež jsou často zaměňovány. Následovala podkapitola zabírající se klasifikací hodnot, uvedli jsme si členění dle vybraných autorů. Dále jsme se věnovali také výzkumům z posledních let, jež se zabývaly problematikou hodnot, se zacílením především na mladé osoby. To nám mohlo nastínit, jaké hodnoty jsou aktuálně vyznávány v rámci evropské společnosti, neboť v některých případech se jednalo o mezinárodní výzkumy, neopomněli jsme však zmínit také výzkumy realizované v našich podmínkách.

Neboť jsme se v rámci našeho výzkumného šetření zaměřili na mladé dospělé jedince, nemohli jsme v teoretické části vynechat kapitolu pojednávající o mladé dospělosti. Definovali jsme si mladou dospělost z pohledu vývojové psychologie, zmínili znaky mladé dospělosti dle aktuálních představitelů psychologie. Součástí je také podkapitola věnující se vývojovým úkolům, se kterými se musí mladý dospělý člověk vyrovnat. Prostor je věnován i krizi v období mladé dospělosti, objasnili jsme si, co daný termín představuje a uvedli jsme si způsoby, jak se lze s tímto fenoménem vyrovnat.

Obsahem poslední kapitoly teoretické části je ústavní a ochranná výchova, úvodem jsme si nastínili historický vývoj institucionální péče v naší zemi. Nastínili jsme si aktuální situaci v dané oblasti a zmínili jsme některé skutečnosti, o nichž se v současné době v souvislosti s ústavní péčí diskutuje. Uvedli jsme si zařízení ústavní a ochranné výchovy, definovali jsme si, pro jaké uživatele jsou určena a charakterizovali jsme si jejich cíle. S dlouhodobým pobytům v institucionálním zařízení se pojí i jistá rizika, takže další podkapitola pojednávala

o rizicích spojených s ústavní výchovou. Vzhledem k tomu, že v určitém věku musí každý jedinec pobývajících v ústavní péči z daného zařízení odejít, vyvstávají po jeho opuštění určité komplikace, s kterými se musí daná osoba vypořádat, z toho důvodu jsme zahrnuli také podkapitolu věnující se problémům spojených s odchodem z ústavní péče. Jako vhodné se nám jevilo zmínit také domy na půl cesty, neboť právě v dané sociální službě probíhalo výzkumné šetření.

V empirické části dané práce pojednáváme o výzkumu, který jsme realizovali v domech na půl cesty, kdy naším výzkumným vzorkem byli mladí dospělí uživatelé dané sociální služby. Zaobírali jsme se jejich hodnotovou orientací, kterou jsme se pokusili změřit prostřednictvím výzkumného nástroje profesora Schwartze. Jedná se o standardizovaný dotazník, složený z hodnotových portrétů. Originální podobu lze nalézt v publikaci profesora Schwartze, jejíž název je „A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations“, dostupné na internetových stránkách: www.europeansocialsurvey.org.

V kapitole analýze dat se blíže věnujeme námi získaným výsledkům z šetření. V rámci první a druhé dílčí výzkumné otázky jsme zjistili, jaké jsou nejvíce a nejméně preferované hodnotové typy uživatelů domů na půl cesty. Uvedli jsme si, že nejvíce preferovaným hodnotovým typem je „požitkářství“, z toho vyplynulo, že námi dotazovaní respondenti kladou důraz na zábavu a potěšení. To si dáváme do souvislosti s jejich mladým věkem a nevnímáme tuto skutečnost za znepokojující, neboť se nám nejeví jako příliš odlišná od většiny mladé populace.

Naopak nejméně preferovaným hodnotovým typem byl „konformismus“, toto zjištění již stojí za zamyšlení. Neboť jsme si uvedli, že u jedinců, kteří si prošli institucionální péčí, se skutečně ve větší míře objevují sklony k chování a jednání v rozporu s běžnými normami ve společnosti, v některých případech to spěje až ke kriminalitě. Naše výsledky tento obecně známý fakt pouze potvrdili. O daném problému se ví a hledají se různé způsoby, jak tento negativní dopad ústavní péče co nejvíce eliminovat. Je to však natolik velký problém, který má svou podstatu v samotném charakteru ústavního zařízení a v citové deprivaci, kterou ústavní péče může jedincům způsobit, tudíž řešení na zmiňovaný problém je stále velmi náročné nalézt.

Nicméně během výzkumného šetření nás také zajímalo složení našeho výzkumné souboru z hlediska pohlaví. Chtěli jsme zjistit, zda mezi preferovanými hodnotovými typy a pohla-

vím jsou rozdíly. Naše hypotéza byla vyvrácena a dle testového kritéria zde neexistují statisticky významné rozdíly. Za zmínku však stojí menší odlišnosti, které byly zaznamenány u hodnotového typu „moc“ a „úspěch“. Kdy muži tento hodnotový typ označovali vyššími čísly než ženy, tudíž tyto hodnoty jsou pro mužské pohlaví významnější.

Výzkumný soubor jsme si rozložili také dle nejvyššího dosaženého vzdělání. Bylo zjištěno, že uživatelé domů na půl cesty, mají ve většině případů pouze základní vzdělání anebo středoškolské vzdělání s výučním listem. Vyššího vzdělání nikdo z dotazovaných nedosáhl. Porovnávali jsme tedy, zda se jejich preferovaného hodnotové typy liší z hlediska dosaženého vzdělání. Rozdíly zde nebyli příliš markantní. Osoby se základním vzděláním vykazovali vyšší preferenci hodnotového typu „stimulace“ než osoby se středoškolským vzděláním ukončeným výučním listem. Skutečnost, že osoby poznamenané ústavní péčí dosahují často nižšího vzdělání než jedinci vyrůstající v rodinném prostředí, jsme si naším výzkumem opět potvrdili.

Pokud bychom si chtěli shrnout odpověď na naši hlavní výzkumnou otázku, kterou jsme se ptali, jaká je hodnotová orientace mladých dospělých žijících v domech na půl cesty. Mohli bychom konstatovat, že pobyt v ústavním zařízení opravdu na daných osobách, jež se účastnili našeho výzkumné šetření, zanechal stopy. Tato skutečnost je nezpochybnitelná. Institucionální péče zásadním způsobem ovlivnila jejich budoucí formování, což dalo také základ ke zvnitřnění si určitých hodnot, a naopak vyvolalo potlačení jiných hodnot. Charakter ústavního zařízení ovlivnilo jejich emoční a kognitivní vývoj natolik, že limitovalo jejich vzdělání a utváření hodnotové orientace. Je totiž obecně známé, že hodnoty osob pocházejících z podnětného prostředí se odlišují od hodnot jedinců, kteří vyrůstají v prostředí podnětně chudším. Proti těmto nedostatkům se snaží naše společnost bojovat formou náhradní rodinné péče či sanací přirozeného rodinného prostředí, k ústavní péči se přistupuje až v krajních případech. V některých situacích je však tohle řešení nezbytné, a tak se zde stále vyskytují jedinci, kteří se s nedostatky institucionální péče musí potýkat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALÁTOVÁ, Kristýna. *Hodnoty u dospívajících jedinců s poruchami chování*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 147 stran. ISBN 9788021075733.
- [2] CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6.
- [3] DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2011. 290 s. ISBN 978-80-246-1966-8.
- [4] DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 149 s. ISBN 978-80-210-4751-8.
- [5] FARKOVÁ, Marie. *Vybrané kapitoly z psychologie*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, 400 s. ISBN 978-80-7452-130-0.
- [6] FOLDA, Jan (ed.). *Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: Situační analýza*. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009. ISBN 978-80-254-4799-4.
- [7] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015, 774 s. ISBN 978-80-262-0873-0.
- [8] KELLER, Jan. *Hodnoty pro budoucnost*. 1. vyd. Praha: G plus G, 1996. 94 s. Zde a nyní. ISBN 8090189644.
- [9] KOVAŘÍK, Jiří. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál (vydavatelství), 2004. ISBN 80-7178-957-7.
- [10] JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudamus, 2014, 292 s. ISBN 978-80-7435-534-9.
- [11] LEČBYCH, Martin. *Mentální retardace v dospívání a mladé dospělosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 248 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2071-4.
- [12] MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.

- [13] MATĚJČEK, Zdeněk a Věduna BUBLEOVÁ a Jiří KOVAŘÍK. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997. 69 s. ISBN 8085121891.
- [14] MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016, 271 s. ISBN 978-80-262-1154-9.
- [15] NAKONEČNÝ, Milan. *Lidské emoce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000. 335 s. ISBN 8020007636.
- [16] NOVOTNÝ, Jan Sebastian. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015, 223 s. ISBN 978-80-7464-700-0.
- [17] PROKOP, Jiří a Petr PROKOP. *Osamostatňování klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním srovnání: česko-polské kontexty*. Wydanie I. Kraków: Scriptum, 2015, 149 s. Biblioteka Instytutu Pracy Socjalnej. ISBN 978-83-64028-91-5.
- [18] PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004. 32 s. Učební texty KVDO, 1. ISBN 8072043587.
- [19] PRUDKÝ, Libor. *Studie o hodnotách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 236 s. ISBN 978-80-7380-266-0.
- [20] PRUDKÝ, Libor. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009, 341 s. Novověk. ISBN 978-80-200-1751-2.
- [21] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013, 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.
- [22] SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis, 2004, 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [23] SEKERA, Ondřej. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 197 s. ISBN 978-80-7368-728-1.

- [24] SKORUNKOVÁ, Radka. *Základy vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 159 s. ISBN 978-80-7435-253-9.
- [25] SYCHROVÁ, Adriana a Martina HALÍŘOVÁ. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, 179 s. ISBN 978-80-7395-756-8.
- [26] ŠMÍDOVÁ, Michaela a Martin VÁVRA. *Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky výzkumu dvou generací*. 1. vyd. Praha: CESES FSV UK, 2010. 101 s. Studie CESES. Analytik, 1/2010. ISBN 9788090413825.
- [27] ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004, 129 s. Psyché. ISBN 80-247-0888-4.
- [28] ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize a krizová intervence*. Praha: Grada, 2017, 285 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5327-0.
- [29] THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015, 575 s. ISBN 978-80-262-0714-6.
- [30] TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, xiv, 151. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3.
- [31] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1832-6.
- [32] VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí: srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*. Praha: CESES FSV UK, 2007. ISSN 1801-1519.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

- [2] ČESKO. Zákon č. 108/2006 ze dne 31. března 2006, O sociálních službách. [online]. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
- [2] ČESKO. Vyhláška č. 505/2006 ze dne 29. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. [online]. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>
- [3] Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2017*. [online]. ©2017 [cit. 2018-12-28]. Dostupné také z: <https://www.mpsv.cz/cs/3869>
- [4] Pomoc v nouzi, o.p.s. *Dům na půl cesty*. [online]. ©2010 [cit. 2019-2-27]. Dostupné také z: <http://www.pomocv nouzi-ops.cz/www/script/main.php?ac=stranka&id=2&menu=2>
- [5] PREISSOVÁ KREJŠÍ, Andrea, Libuše ČADOVÁ. *Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů*. *Paidagogos – časopis pro pedagogiku v souvislostech* [online]. ©2006, 1(1) [cit. 2019-2-27]. Dostupné také z: <http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/1/article.html>
- [6] ŘEHÁKOVÁ, Blanka. *Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze*. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. ©2006, 42(1), 107–128 [cit. 2018-12-05]. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/39-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2006>
- [7] SCHWARTZ, Shalom. *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. [online]. [cit. 2019-3-27]. Dostupné také z: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_human_values.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Aj.	A jiné
Apod.	A podobně
Atd.	A tak dále
Č.	Číslo
EVS	European Value Study
Kol.	Kolektiv
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
O	Očekávaná četnost
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí a mládeže
Obr.	Obrázek
P	Pozorovaná četnost
Směr. Odchylka	Směrodatná odchylka
SOU	Střední odborné učiliště
Tab.	Tabulka
Tj.	To je
Tzn.	To znamená
Tzv.	Tak zvané
ZŠ	Základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Kruhové schéma vztahů mezi deseti hodnotovými typy.....55

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1 Rozdělení jednotlivých hodnotových portrétů do hodnotových typů .....</i>	<i>51</i>
<i>Tabulka 2 Dělení do vyšších hodnotových typů dle podobnosti motivace a cílů.....</i>	<i>54</i>
<i>Tabulka 3 Složení dotazovaných dle pohlaví .....</i>	<i>57</i>
<i>Tabulka 4 Složení dotazovaných dle nejvyššího dosaženého vzdělání .....</i>	<i>58</i>
<i>Tabulka 5 Preference hodnotových typů uživatelů domů na půl cesty .....</i>	<i>58</i>
<i>Tabulka 6 Preference vyšších hodnotových typů uživatelů domů na půl cesty .....</i>	<i>60</i>
<i>Tabulka 7 Výpočet testového kritéria – hodnotové typy vs. pohlaví.....</i>	<i>64</i>
<i>Tabulka 8 Výpočet testového kritéria – hodnotové typy vs. vzdělání .....</i>	<i>65</i>

SEZNAM GRAFŮ

<i>Graf 1 Preference hodnotových typů .....</i>	<i>59</i>
<i>Graf 2 Preference vyšších hodnotových typů .....</i>	<i>61</i>
<i>Graf 3 Hodnotová orientace dle pohlaví .....</i>	<i>62</i>
<i>Graf 4 Hodnotová orientace dle nejvyššího dosaženého vzdělání .....</i>	<i>63</i>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Standardizovaný dotazník hodnotových portrétů Schwartz

2. Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.

6 5 4 3 2 1

3. Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.

6 5 4 3 2 1

4. Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.

6 5 4 3 2 1

5. Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost.

6 5 4 3 2 1

6. Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.

6 5 4 3 2 1

7. Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.

6 5 4 3 2 1

8. Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.

6 5 4 3 2 1

9. Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se na sebe upoutávat pozornost.

6 5 4 3 2 1

10. Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.

6 5 4 3 2 1

11. Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.

6 5 4 3 2 1

12. Je pro něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.

6 5 4 3 2 1

13. Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.

6 5 4 3 2 1

14. Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.

6 5 4 3 2 1

15. Vyhledává dobrodružství, rád riskuje. Chce mít vzrušující život.

6 5 4 3 2 1

16. Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.

6 5 4 3 2 1

17. Je pro něj důležité, aby jej lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.

6 5 4 3 2 1

18. Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.

6 5 4 3 2 1

19. Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.

6 5 4 3 2 1

20. Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se pořádají v jeho náboženství nebo v rodině.

6 5 4 3 2 1

21. Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.

6 5 4 3 2 1